

Kiválasztott Hajdú-Bihar megyei városok
(Tiszacsege, Hajdúnánás, Hajdúsámson, Vámospércs,
Hajdúszoboszló, Nádudvar és Berettyóújfalu)
**városperemi térségeinek tájkarakter felmérése, az értékőrző
tájvédelem kezelési, fejlesztési javaslatainak szakmai
megalapozása érdekében.**

Dr. Csorba Péter egyetemi tanár

Megbízó: Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat

2021. június

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
A hazai tájkarakter kutatások előzményei.....	4
Az első országos tájkarakter projekt.....	7
Tájkarakter típusok és területek Hajdú-Bihar megyében.....	13
Tájkarakter felmérés kiválasztott hajdú-bihari városok környékén.....	15
Tiszacsege.....	17
Hajdúnánás.....	26
Hajdúsámson.....	35
Vámospércs.....	43
Hajdúszoboszló.....	51
Nádudvar.....	59
Berettyóújfalu.....	66
Összegzés.....	77
Szakirodalmi hivatkozások.....	84

Bevezetés

A földrajzi tájak kutatásnak hosszú történetében új fejezet kezdődött az ezredforduló idején. Szakmai, tudományos egyetértés alakult ki arról, hogy a hagyományos európai kulturtájak pótolhatatlan szerepet játszanak az egyéni és közösségi identitás kialakulásában, az európai kultúra védelmében. A sűrűn lakott, az emberi tevékenység által erősen átformált Európában egyre nagyobb igény van az európai kulturtörténet ezen sajátos emlékeit őrző tájtypusok védelmére. A tradicionális kulturtájak kutatásához új szemléletű tájértékelési módszert kell kidolgozni.

Az új kutatási eljárást Nagy-Britanniában dolgozták ki és **tájkarakter**, – magyarosabb szóhasználattal **tájjelleg, tájarculat** – néven terjedt el (Countryside Agency 1999, Swanwick et al. 2002, Natural England 2014). A szemlélet és a módszer rövid idő alatt megjelent több európai országában (Antrop, M., - Van Eetvelde, V. 2018, Erikstad, L. et al. 2015, Fairclough, G.J. et al. 2018, Raymond, R. et al. 2015, Tveit, M et al. 2006, Wascher D. M. (ed.) 2005) és így bukkant fel a hazai szakirodalomban is (Csorba P. 2018, Konkoly-Gyuró É. 2013). Az új tájelemzési irányzat helyet kapott a 2018-ban megjelent új nemzeti atlaszunk „Tájak” fejezetében is (Csorba P. (szerk.) 2018).

A tájak karakterének elemzése abban különbözik a hagyományos tájföldrajzi módszertől, hogy nem a tájalkotó tényezők (geológiai alap, domborzat, éghajlat, vízrajz, talaj, növényzet, földhasználat, beépítettség) különböző jellemzői alapján igyekeznek típusokat és területi egységeket meghatározni, térképezni, hanem ezek együttesére, térbeli kapcsolatára, **a táj vizuális megjelenésének mintázatára, kompozíciójára koncentrál**. A tájkarakter „a természeti és az antropogén tájalkotó elemek elkülöníthető, felismerhető, konzisztens rendszeréből, sajátos együtteseiből kialakult jellemzők összessége, amely a tájakat egyedivé, megkülönböztethetővé teszi.” (Forman, R. 1995, Swanwick C. et al. 2002, Konkoly-Gyuró 2013.) A földrajzi táj egyediségét gyakran szokták úgy jellemezni, hogy „az egész több, mint részeinek összege”. A táji környezet egy magasabb szintű komplexitás, egy hibrid rendszer, aminek emberi felfogásában, értelmezésben nagy szerepe van a szubjektumnak, az egyéni látásmódnak. Tény, hogy tudományos szempontból ez a szubjektív vonás komoly nehézséget okoz, különösen a természetföldrajz, mint objektivitásra törekvő természettudomány számára.

A táj karakterének megragadása tehát egy **magasabb szintű szintetizálást** kíván, feltételezi a vizuális, sőt érzelmi komponensek beépítését, amivel kétségtelenül teret ad a szubjektív megítélésnek. Ez látszólag összebékíthetetlen ellentétben áll a szigorúan objektív, mérhető adatokra támaszkodó hagyományos tájértékeléssel. A probléma feloldását az jelenti, hogy statisztikailag **nagyszámú szubjektivitás** már kétségtelenül bizonyos fokú objektivitást, de legalább is **közmegegyezést** képvisel.

Fontos körülmény, hogy mivel a bennünket körülvevő táj egyre nagyobb szerepet játszik a társadalmi közérzetben, a kollektív önazonosság kialakulásában, a táj minősítését közelebb kell hozni a laikus közmegítéléshez. A táj **karakterét kifejező definíciók** könnyen érthetőek a nem szakemberek számára is, ezáltal a tájvédelemnek könnyebb támogatást szerezni, mintha elvont tudományos kategóriákat alkalmaznánk. A táj karakterének meghatározása tehát a táj kutatás demokratizálódásának látványos lépése, az újabban igen határozottan szorgalmazott ún. **részvételi tervezéshez** vezető út, amikor a tudományos minősítést átszövi az érintettek, a tájat belakók, átérzők, megélők véleménye.

A hazai tájkarakter kutatások előzményei

A fenti tendenciának érvényesülését nagyban elősegítette a Firenzében 2000-ben elfogadott **Európai Táj Egyezmény**, amely a tájkaraktert úgy definiálja, mint ami „*az emberek által érzékelt terület, amelynek jellege természeti, illetve antropogén hatások és kölcsönhatások révén alakul ki.*” (Európa Tanács 2000). A dokumentum megállapítja, hogy „*a táj hozzájárul a helyi kultúra formálásához és alapvető tényezője Európa természeti és kulturális örökségének. Elősegíti az emberi jólétet és az európai identitástudat erősítését.*”

A tájkarakter kutatások célja, hogy kimutassa az egyediséget, a szomszédos tájak között mutatkozó különbségeket akkor is, ha azokban a táji látvány mellett más érzékelhető tulajdonságok, pl. hangok, színek, illatok is szerepet játszanak.

Az Egyezményt Magyarország 2007-ben ratifikálta, azaz beépítette a hazai joganyagba. Ennek megfelelően kötelezettséget vállaltunk a tájak szisztematikus számbavételére és értékelésére az országok teljes területén, vagyis a települési bel- és külterületeken egyaránt. A csatlakozásnak egyik következményeként 2017-ben megszületett **Magyarország Nemzeti Tájstratégiája** kormányhatározat, amely az alábbi pontokba összegzi a magyarországi tájak

jelenlegi állapotát döntően befolyásoló, ún. „hajtóerőket”, azaz a tájstratégia megszületésének indokait (Csorba P. et al. 2017):

- Az országban egyre nagyobb a népességszám regionális különbsége, a **lakossűrűség polarizálódása**. Egyik végén állnak az elnéptelenedő vidéki tájak, a másik szélsőség az erős agglomerációs nyomás alatt lévő főváros és néhány vidéki nagyváros peremvidéke. Az utóbbiak **településszegélyein** évente 4000-7000 hektár termőföld kerül beépítésre.
- A gazdasági fejlődés és fejlesztési igény **nem közelít** a természeti erőforrások megújuló képességéhez. *„Megfelelő ösztönzők hiányában csökken a területhasználók érdekeltsége az okszerű, területi adottságokhoz illeszkedő, tájpotenciálra alapozott tájhasznosítás kialakításában, szükség esetén a művelési ágváltásban.”*
- Az intenzív városiasodás miatt csökken a népesség **tájidentitása**: „A tájtól elszakadó ember felelősségérzete gyengül, saját személyes felelősségét, annak közvetett volta miatt gyakran nem, vagy csak későn ismeri fel. Nem érzi a saját és a közösség felelősségét az eltűnő táji örökségért. ... Kialakulatlan a közösségek tájjal kapcsolatos eszközzrendszere, az állampolgárok és kisközösségek részvételi hajlandósága gyenge, kevés a tájért tenni akaró, táji örökség megőrzését célul kitűző aktív civil szervezet.”

A fenti kedvezőtlen tendenciák megváltoztatásához hatékony **tervezési eszköztárra** volna szükség. A probléma lényegét az idézett kormányhatározat így összegzi:

*„A jelenlegi tervezési rendszerben a tájvédelmi szempontok országos és megyei szinten a területrendezési tervekbe, települési szinten a településrendezési tervekbe integrálódnak. Mindkét szinten a törvényi szabályozás nevesíti a környezet-, a természet- és a tájvédelem, valamint a tájhasználat, a tájszerkezet és a tájkép formálásának összehangolt érdekeit, azonban a **szakági munkarészek alárendelt** szerepet töltenek be. **Hiányzik a táj léptékű tervezést és a tájak védelmét, illetve hasznosítását szolgáló – a különböző szintű tájtervek hierarchikus sorozatából felépített – tervrendszer.**”*

*„A települési és területrendezési tervek, szabályozások során **nem jelenik meg a tájjelleghez való igazodás**. A településtervezési jogszabályok a tájjal kapcsolatban laza keretrendszer fogalmazznak meg. A településrendezési eszközök elsődlegesen az építési szabályozásokra fókuszálnak. A valós tájhasználat befolyásolása érdekében további tervezői eszközök szükségesek.”*

*„Hiányzik továbbá a tájak karakter alapú számbavétele, leírása, bemutatása (tájleltár), és a kapcsolódó **minőségi célkitűzések meghatározása**, valamint az ezen az alapon történő térségi tervezés. A tájjal kapcsolatos nyilvántartási rendszerek finanszírozási, hozzáférési, adatfeltöltési, adat-karbantartási, rendszer-karbantartási és kompatibilitási problémákkal terheltek.”*

Komoly mértékben érinti a tájaink állapotát az is, hogy

*„a táj, illetve az ökoszisztéma értéke, szolgáltató szerepe országos szinten, sem ökoszisztéma szolgáltatásokra bontva, sem integráltan nincs feltárva, ennek ellenére megállapítható, hogy a tájak ökoszisztéma-szolgáltatás potenciálja **szélsőségesen az ellátó szolgáltatások kinyerésére helyezi a hangsúlyt**. Országos szinten általánosan megállapítható, hogy **leépültek a szabályozó, csillapító hatású táji szolgáltatások**.”*

Mivel a Nemzeti Tájstratégia a települések teljes közigazgatási területét, beleértve a víztesteket is a táj részének tekinti, kiemelt jelentősége van **a települési funkció megfelelő kezelésének**.

*„A tájkép, településkép, utcakép legtöbb településen hétköznapi, az elnéptelenedő településeken a leromlás már a településközpontban is látható. A vándorlási célpontot jelentő **városok táji beágyazottsága gyenge**. Az új építkezések ... sokszor **az illeszkedés igénye nélkül** jelennek meg. A terepi adottságokhoz igazodás elmarad, ... az anyaghasználat, a lépték, a színvilág közösségi normái átalakulóban vannak. ... A magyarországi településszegélyek, **„településkapuk”** funkcionálisan és esztétikailag is többnyire rendezetlenek.”*

A fentiekkel szemben néhány pozitív példát a Világörökségi helyszínek esetében lehet felidézni, ahol érvényt lehet szerezni a településkép, a külterületi építmények, préházak, pincék, gazdasági épületek megjelenését szabályozó előírásoknak.

A Nemzeti Tájstratégia szerint

„... ki kell dolgozni a magyarországi tájak **tájkarakter alapú tájtipizálási** módszertanát. A módszertan alapján létre kell hozni az országos tájkarakter területek komplex digitális adatbázisát. ... Az országos tájkarakter területekre, térségi tájkarakter területekre és a helyi tájkarakter területekre minőségi célkitűzéseket és kezelési irányelveket kell meghatározni.

... újabb **történeti tájak** kerüljenek lehatárolásra.

... A **kompakt települési modellt** és a **klímabarát települési modellt** tovább kell fejleszteni, közérthetővé kell tenni. Ki kell dolgozni a táji léptékű örökségvédelem módszertanát. Mindezek rendszerbe foglalásaként ki kell dolgozni a tájtervek hierarchikus rendszerét.”
(Csorba P. et al. 2017)

Az első országos tájkarakter projekt

A fenti előzmények után 2016-2021 között megvalósult az első hazai országos léptékű tájkarakter kutatás, amely része volt az Agrárminisztérium által koordinált „Közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU Biológiai Sokféleség Stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok” című KEHOP 4.3.0-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószerű projektnek.”

A kutatási program a tájkarakter elemzésen kívül foglalkozott Nemzeti Ökoszisztéma Szolgáltatások Térképezésével (NÖSZTÉP), a Natura 2000 területek vizsgálatával és a Zöldinfrastruktúra feltárásával és tervezésével is.

Az 5 éves országos tájkarakter kutatás céljai az alábbiak voltak (Konkoly-Gyuró É. – Csősz M. 2021):

- az Európa Tanács hazánk által is ratifikált *Táj Egyezménye végrehajtásából* fakadó feladatok teljesítése,
- a hazai *tájak változásának* hosszú távú, országos léptékű *nyomon követéséhez* szükséges egységes módszertani keretek megteremtése,
- a Természetvédelmi törvény 7.§ szerinti *tájjelleg-védelem* szakmai megalapozása,
- a tájkarakter-alapú *döntéshozatal* alkalmazásának megalapozása és a tájkarakter-védelem kulcságazatokban, hatósági/bírói *eljárásokban* történő érvényesítésének és gyakorlati alkalmazásának megalapozása,

- a biológiai sokféleség megőrzésének 2015-2020 közötti időszakra szóló nemzeti stratégiájának 5. célkitűzésében a *táji sokféleség és az ökológiai tájpotenciál megőrzésére* vonatkozóan megfogalmazott feladatok végrehajtása,
- a *terület- és településrendezés számára, a táji- és a településképi arculati kézikönyvek számára információ szolgáltatása* a tájjelleg megőrzendő és rehabilitálandó elemeiről,
- a térségi területfejlesztési és ágazati *stratégiák* számára *a fenntartható fejlődési célok* megfogalmazásának megalapozása,
- a tájváltozást eredményező tevékenységek *támogatási rendszerei* számára tájkarakter-védelmi célú értékelési szempontok megfogalmazása.

Fontos tisztázni két alapfogalmat:

- megkülönböztetünk tájkarakter **típusokat** és
- tájkarakter **területeket** (Konkoly-Gyuró É. et al. 2021)

A tájkarakter-típus: a tájrészletek sajátos, ismétlődő mintázatából kialakuló, hasonló karaktervonásokat mutató téregység, amely az ország területén több helyen előfordul, de mindenütt ugyanazokat a főbb jellegzetességeket mutatja. A tájkarakter-típusok a felszínborítás jellemzői alapján főtypusokba vonthatók össze, a részletesebb, kistáj szintű és helyi elemzés során pedig altípusokat állapítottunk meg. Pl. az „Agrártáj” főtypusban találjuk a „Szántódomináns, homogén síksági tájat”, amin belül megkülönböztetjük a „Szántódomináns, erdősávokkal tagolt, alacsony síksági táj majorokkal és kistelepülésekkel”, altípust.

A tájkarakter-terület: egyedi, helynévvel megnevezett terület, valamely tájkarakter-típus egyszeri, sajátos földrajzi előfordulása (pl. a „Szőlő-kert-településmozaikos hegységperem erdős hegytetővel” tájtípus területi előfordulása a Badacsony és a Tokaji-hegy), illetve a tájkarakter-típusok sajátos kombinációja által jön létre (pl. a „Szántó-gyepmozaikos hullámos medencetáj”, a „Változatos felszínborítású hegységperem” és a „Települési táj dombságon és hegységperemen” tájtípusok együttese a Soproni-medence). A tájkarakter-területek a földrajzi tájak hierarchiáját és megnevezését követik, és azokat a lehatárolásuk is figyelembe veszi a tájkarakter-típusok mintázatával együtt.

Az ország egészére a tájkarakter-típusok középtáj szintű lehatárolásához a domborzat és a felszínborítás indikátorok összemetszésével azonosított tájmozaik-egységeket használtuk fel, amelyek kódolása és megnevezése tartalmazza a felszínborítás és domborzat információkat (pl.

szántódomináns homogén síksági tájmozaik egység, vagy erdő-gyepdomináns középhegységi tájmozaik egység, változatos felszínborítású dombsági tájmozaik egység).

A tájmozaik egységek kiterjedése, ismétlődő mintázata, egymáshoz viszonyított helyzete alapján országosan 49 tájkarakter-típust azonosítottunk, amelyeket főtípusokba soroltunk:

Települési- és ipartájak (9);

Agrártájak (12);

Erdős tájak (5);

Vízi tájak (9);

Változatos felszínborítású tájak (14) (1. ábra).

A tájkarakter-típusok lehatárolásának szempontjai az alábbiak voltak:

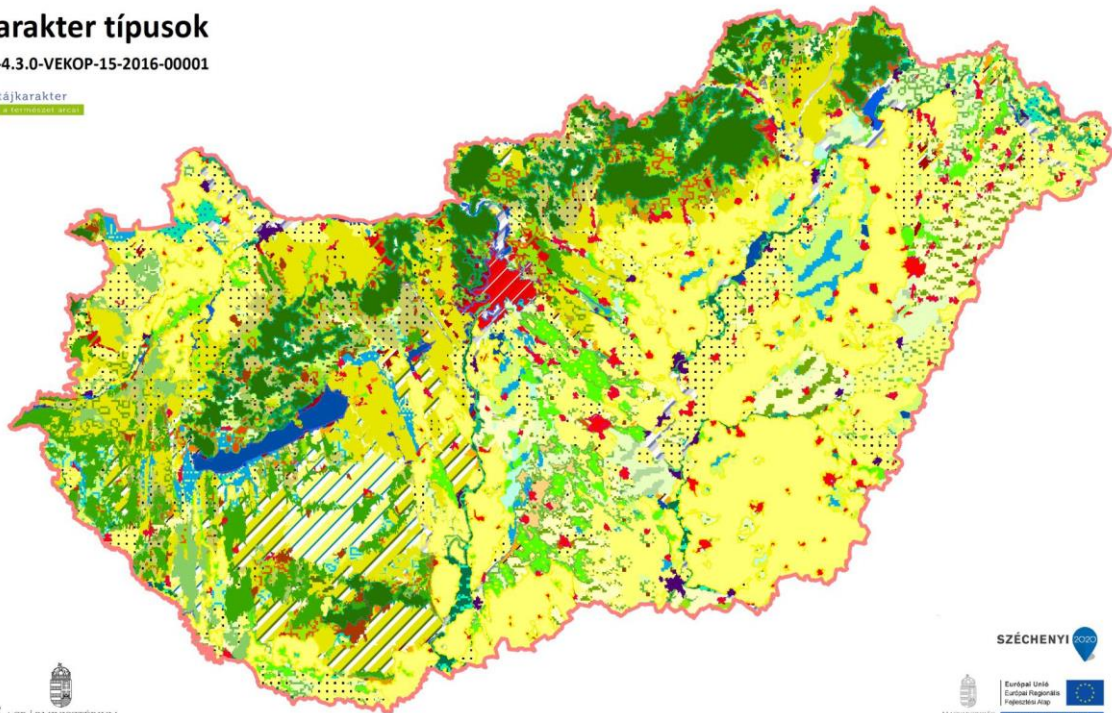
- A legkisebb tájtípusnak tekintett folt területe 4 km². Alapul vettük a 2 km-s távolságot, mint a látótérnek jól belátható elő- és középtér részét.
- A települések esetében megkülönböztettük az önmagukban 4 km²-t meghaladó kiterjedésű, jellemzően kompakt települési tájakat és az agglomerálódó települési tájakat, valamint a nagyvárosokat.
- A domborzattípusok szerinti elkülönítés mellett a vízfolyások és a tavak vízparti zónájában épült városokat és nagy kiterjedésű falvakat is önálló típusba soroltuk.
- A szántó, a gyep, illetve a szőlők és a kertések dominanciája által jellemezhető agrártájak főtípusban megkülönböztettük a homogén és a mozaikos felszíneket és a domborzati formákat.
- Az uralkodóan erdővel borított tájak esetében a hegyvidékeken főként homogén erdőborítást, a dombvidékeken pedig túlnyomóan mozaikos térszíneket találunk, ezért a hegységeknél a „jellemzően homogén”, a dombságoknál pedig a „jellemzően mozaikos” megnevezést alkalmaztuk.
- A vízfelszínek és a vízhatású területek tájkarakterformáló szerepét hangsúlyoztuk a „Vízmenti, (röviden: vízi) táj” főtípus létrehozásával. Ott, ahol folyók és tavak vízfelszínének dominanciája, vagy jelentős előfordulása mutatkozott, ezeket önálló tájkarakter-típusba soroltuk, „folyó(menti)táj” és „tavi (tóparti) táj” megnevezéssel. Nem használtuk sem a folyómenti, sem a tóparti táj megnevezést, mert e kifejezések nem a vízfelszín jelenlétére, hanem a parti szárazföldre utalnak. A karakter szempontjából viszont épp a vízfelszín és a parti zóna együttese, kombinációja a mérvadó. A vízhatású területek a vízdomináns megnevezést kapják.

- A tájtípusalkotásnál számos dupla felszínborítás-dominanciájú tájmozaikegységből képeztünk pl. „Gyep-szántómozaikos”, vagy „Kert-erdőmozaikos tájkarakter-típus” megnevezéssel.
- Azokat a térségeket, ahol három, vagy több felszínborítás-típus jelenik meg ismétlődően, jellegzetes términtázatot alkotva a „Változatos táj” főtypusba soroljuk (pl. „Település-kert-erdőmozaikos hegységperemi táj” stb.).
- A felszínborítás gyakran több szomszédos domborzattípusban is folyamatos átmenetet képez, különösen a szántók a síkságokon és a csatlakozó dombságokon, illetve az erdők a hegységben és a hegységperemeken. Ezekben az esetekben a tájkarakter-típus lehatárolásnál összevontuk ezeket a területeket, pl. „Szántódomináns, homogén hullámos síksági és dombsági táj” vagy „Erdődomináns jellemzően homogén közphegységi táj” megnevezéssel.

Az országos szintű tájkarakter térkép az alábbi ábrán látható (1. ábra).

Tájkarakter típusok

KEHOP-4.3.0-VEKOP-15-2016-00001

1. ábra: Magyarország tájkarakter típus térképe és jelmagyarázata (alul)

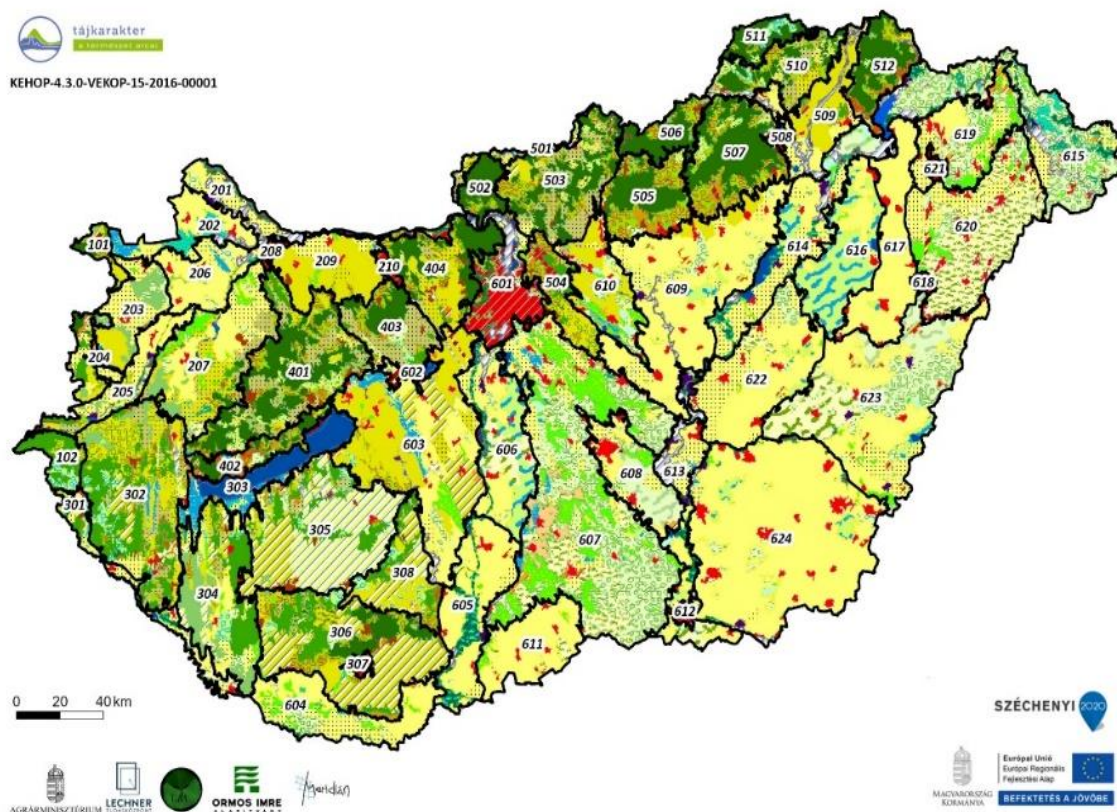
A tájkarakter-területek lehatárolása az ország egészére nagyjából a földrajzi középtájak és a fentiekben ismertetett tájtípusok térképe alapján történt (2. ábra). Magyarország területén **60 tájkarakter-területet** különítettünk el. Itt a **földrajzi tájak** mellett néhány esetben figyelembe vettünk a **néprajzi tájakat**, ott, ahol egyes jellegzetességeik erőteljesen tájkarakter meghatározók (pl. Őrség szeres településszerkezete). Önállónak tekintettük az agglomerálódó **nagyvárosi térségeket** is a kiterjedésük és a beépített tér mintázata alapján.

A tájkarakter-területek megnevezésénél, miként a lehatárolásánál is, a **földrajz középtáj** szintű tájnevekből indultunk ki. Ezek többsége mind a tudományos tájfelosztásokban elfogadott (Csorba P. szerk. 2018), mind a köztudatban meggyökeresedett, ismert tájnév. A nevezéktanban a földrajzi tulajdonneveket többségében megtartottuk. A hegységeknél a peremterületeket nem választottuk külön, ezért itt a „hegyvidék”, vagy a „vidék” kifejezést illesztettük a tulajdonnévhez, jelezve, hogy a hegyet és a hegylábi térséget egy tájkarakter egységnek tekintjük (pl. Zemplén-Tokaji-hegyvidék, Mátra-vidék, Bakony-vidék).

Az országos tipológiában a dombságok esetében a „dombvidék” kifejezést illesztettük a tulajdonnévhez, olykor a középtáj szintnél részletesebb tagolást alkalmazva (Gödöllői-dombvidék). Ott vezettünk be a kistáj szintű földrajzi felosztásából származó, további területi bontást, ahol adott terület tájtípusmintázata ezt indokolta. A korábbiakban említettek szerint önálló tájkarakter-területeket különítettünk el egyes néprajzi tájagnál, ott, ahol a köztudatban

és a megnevezésben is általánosan elterjedt tájnévről volt szó, ahol a karakterisztikák is indokolták az elkülönítést (Őrség).

Sajátos, de mindenképpen önálló tájkarakter-területet képviselő térségek a nagyvárosi agglomerációk, amelyek között több (Budapest, Pécs, Miskolc), eltérő domborzatú nagytájak határain fekszik, vagy folyók mentén települt. Egyértelmű, hogy pl. Budapest kettéválasztva nem mosható egybe sem a Duna-menti síksággal, sem a Dunazug hegyvidékkel, sőt az unikális Dunakanyar is ez utóbbiba olvadna be. Azokat a tájkarakter-területeket, ahol a várossal fokozatosan összenövő, kistelepülések alkotta települési táj az uralkodó, illetve ezek a szomszédos üdültő tájakkal agglomerálódnak, önálló tájkarakter-területnek tekintettük (Pécs agglomeráló térsége, Budapest és a Dunakanyar agglomeráló térsége, Székesfehérvár és a Velencei-tó agglomeráló térsége).

2. ábra: Magyarország tájkarakter területeinek térképe, amely leginkább a földrajzi középtáj beosztáshoz áll közel (az összes kódszámnak megfelelő tájkarakter terület felsorolását itt nem tartjuk szükségesnek, a Hajdú-Bihar megyét érintőeket ld. alább)

Az országos tájkarakter típusok és területek megjelenése Hajdú-Bihar megyében

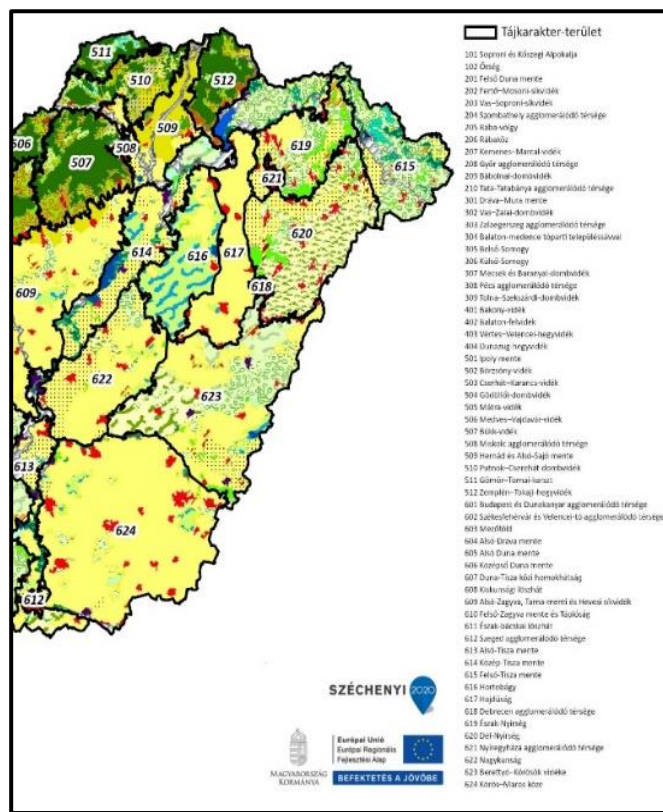
A KEHOP projekt keretében 49 országos tájkarakter-típust és 71 tájkarakter altípust azonosítottunk.

A 49 országos típus közül a megye területén az alábbi 13 fordul elő: (felsorolás sorrendje a területi arálynak megfelelő csökkenő jelentőség, elterjedtség felé halad)

- szántóművelésű homogén tájkarakter típus
- gyepes, állóvizekkel mozaikos tájkarakter típus
- erdő- és agrármózaikos tájkarakter típus
- szántóművelésű mozaikos tájkarakter típus
- gyep- és szántómózaikos tájkarakter típus
- szántó-, gyep- és vízmózaikos tájkarakter típus
- erdős homogén tájkarakter típus
- gyepes mozaikos tájkarakter típus
- erdő- és vízdomináns folyómenti táj karaktertípus
- változatos felszínborítású folyómenti táj ártérperemi településekkel tájkaraktertípus továbbá a települések vonatkozásában
- agglomerálódó települési táj síkságon karaktertípus
- település-gyepdomináns síksági karaktertípus
- települési táj vízparton karaktertípus

A tájkarakter típusok meghatározásakor kistáji szinten szükség van altípusok lehatárolására is. Többnyire azért, mert azok jellegzetes tájrészletet képeznek, de nem érik el a 4 km² -es területi minimumot. Ilyenek pl. a településperemi kertségek, az egyedi beépítések, a közlekedési hálózatok csomópontjai, a speciális üdülési, logisztikai létesítmények, az ipari parkok, az ipartelepek, a roncsolt felszínek, vagy parlagterületek. Lényeges típusmeghatározó erő látvány alapján azonosítható természetközelség, illetve átalakítottsága, ami nem azonos az élőhely ökológiai állapotával.

Hajdú-Bihar megyére nézve az országos karaktertípusok területi megoszlása az alábbiak szerint alakul (3. ábra):

3. ábra: Magyarország K-i részének tájkarakter típusok térképe

A megye területén az alábbi tájkarakter területek osztoznak:

- 614 Közép-Tisza mente
- 616 Hortobágy
- 617 Hajdúság
- 618 Debrecen agglomerálódó térsége
- 620 Dél-Nyírség
- 623 Berettyó-Körösök vidéke

Tájkarakter felmérés kiválasztott hajdú-bihari városok környékén

Hajdú-Bihar megyében 20 városi rangú település van és a tájkarakter vizsgálatokra ebből választottunk ki hetet (1. táblázat).

A 7 város reprezentálja

- a megye területére eső földrajzi kistájakat, egyúttal tájkarakter-területeket,
- a nagyságrendi különbségeket, valamint
- a funkcionális települési típusokat.

1. táblázat: Hajdú-Bihar megye kiválasztott városainak hovatartozása, lakosságszáma és funkcionális jellege

	Tájkarakter-terület	Lakosságszám (2018)	Funkcionális jelleg
Tiszacsege	Közép-Tisza mente	4 700	mezőgazdaság, rekreáció
Hajdúnánás	Hajdúság	16 800	szolgáltató, mezőgazdaság
Hajdúsámson	Dél-Nyírség	13 000	Debrecen alvótelepülése
Hajdúszoboszló	Hajdúság	21 000	rekreáció, szolgáltató
Nádudvar	Hortobágy	8 600	mezőgazdaság
Berettyóújfalu	Berettyó-Körösök vidéke	14 700	szolgáltató, mezőgazdaság
Vámospércs	Dél-Nyírség	5 300	mező- és erdőgazdaság

Debrecen nem került a kiválasztott települések közé, mert nagysága és összetett perifériája miatt más kategóriát képvisel, mint az összes többi megyei (kis)város.

A városkörnyéki térséget a belterületet övező 2 km széles sávként értelmezzük. Ez a 2 km szélesség megfelel a vizuális tájlesztítéki vizsgálatok számára javasolt előtér-középtér tagolás léptékével, a KEHOP projektben alkalmazott térségszámmal, vagyis a távolsággal, ameddig még érdemi tájkarakter értékelést lehet készíteni (MSZ 2004). A látótér minősítését a kiválasztott városok esetében sehol nem akadályozza a domborzat, csakis a növényzet és a beépítés látványkorlátozó hatásával kell számolni. Az értékelés tekintetében van bizonyos évszakos különbség, a vegetációs időn kívüli hónapokban nagyobb a belátható térség, könnyebb a térképezés, a természetközelség, mint fontos szempont számára viszont a növényzet aktív hónapjai a kedvezőbbek.

A felmérés terepi megfigyelésekre, fényképezésre, térképvázlatok készítésére, űrfelvételek adatainak feldolgozására és az országos tájkarakter térkép információira

témaszkodott. Fontos lépés volt az utóbbi 30 évben lezajlott földhasználati változások, tendenciák kimutatása, valamint a helyi települési és térségfejlesztési, környezet- és természetvédelmi dokumentumok áttekintése. Az űrfelvételek CORINE interpretációjának CLC100-as léptékű feldolgozását használtuk, ezek 1990-es, 2000-es és 2018-as verzióit.

A fenti űrfelvételekből kiszámított számszerűsített földhasználati arányokból készült táblázatokban belterületnek az 1990-es állapotot vettük alapul, aminek esetleges időközbeni tágulását nem vettük figyelembe. Sűrű beépítésű, ill. a CORINE kategória megnevezését használva: mesterségesen lefedett felszín a külterületen is előfordul, ezek főképp mezőgazdasági állattartó telepek istállói, gazdasági épületei, valamint víztisztító, hulladékfeldolgozó telepek. Az 1990-es években a politikai-gazdasági rendszerváltást követő évtizedben az ilyen egykori szocialista mezőgazdasági telepek közül sok tönkre ment, néhányat el is bontotak, így előfordul (pl. Nádudvar esetében), hogy 2000-ben regisztrált külterületi sűrűn lefedett felszín aránya kisebb, mint tíz évvel korábban volt. A mezőgazdaság számára válságos évtizedet azonban inkább a stagnáló adatok jellemzik, azokban az években még a lakócélu beépítések is ritkán lépték át az 1990-es belterületi határt. A táblázatokból szándékosan kimaradt a térképek jelmagyarozatában szereplő (11. kódszámú) túlevelű erdők kategória, mert ilyen fedettség a mintaterület egyik településénél sem volt 0,1 %-ot elérő nagyságban. A bányafelszínek kategóriát is csupán egyetlen város (Vámospercs) homokbányái miatt tartottuk meg.

TISZACSEGE

A település középkori mezővárosi rangját a fontos tiszai átkelőhelynek köszönhetette. A megtelepülésre alkalmas hosszanti folyómenti magaslat (az ún. folyóhát) a szántóföldeknek is helyet adott, Ny-ra a Tisza felé lévő alacsony ártéri sík, K-felé pedig a Hortobágy határolja. Mindkettő elsősorban az állattenyésztésre volt alkalmas. Az utcahálózat ma is követi az egykori folyókanyarok morotvák vonalát és a vizenyős ártérre csak a legújabb építkezések nyúlnak le (4. ábra). Az eredeti ún. kétbelters elrendeződést, amikor a lakóház csoportja a múlt század közepéig elkülönült a gazdasági udvar szerepét betöltő úgynevezett szálláskertektől, amelyek külső gyűrűként övezték a belső magban épült lakóházakat, ma már alig találjuk meg. A települési beépítettséget legnagyobb mértékben a Ny-i külterület mentesített árterén, az 1970-es években létesült termálvizes fürdőtelep módosította. Ugyanekkor létesült a tiszaparti üdülőtelep is, aminek azonban fejlődése lelassult, sok üdülőház elhanyagolt és eladó.

4. ábra: Tiszacsege környékének Google Earth fotója

Tiszacsege lakosság száma stagnál, ami egy ilyen, ún. belső periférikus helyzetben lévő kisváros esetében akár pozitív tény is lehet. A várossá nyilvánítás (2000) idején a településfejlesztés főleg a városcentrum kialakítására törekedett. A klasszikus kisvárosi, utcafrontjukon egymással érintkező házsorok hiányában inkább a gyalogos sétáló, és zöldfelületekben gazdag centrum létrehozását célozta meg (Tiszacsege 2012-2020). A városperemet érintő lépések közül kiemelkedik a szeméttelép felszámolása, ill. korszerűsítése,

amely előnyösen formálta a D-i „városkapu” övezet környékét, az Egyek felől bevezető út látványát.

A 2010-es Országos Területrendezési Terv a Tiszafüred-Polgári országos mellékút országos főúttá történő fejlesztéséről ír. Az új nyomvonal elkerülné a belvárost, de továbbra is a belterületén maradna, elkerülő útról, ami érintené a városperemi övezetet csak a megyei Területrendezési tervben van szó.

Az OTrT jelentős méretű új erdőgazdálkodási területet jelölt ki a várostól É-ra.

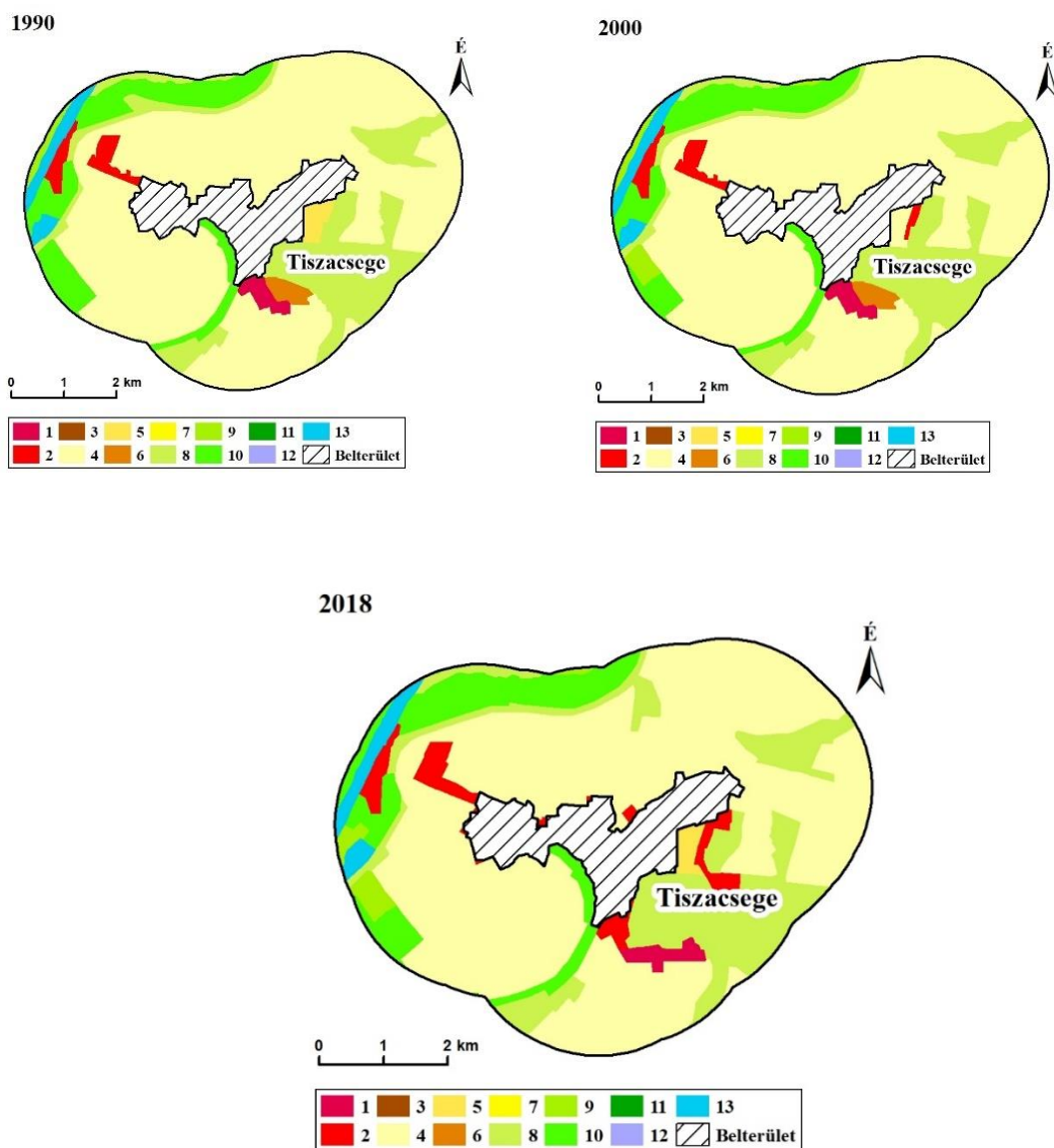
Távlatilag érintené a város külterületét egy árvízi vésztározó kialakítása is.

A természetvédelmi profilú dokumentumok hangsúlyozzák, hogy a külterület több szempontból is különleges értéket képvisel:

1. Az országos Ökológiai Hálózat része a Tisza ill. a nagyobb morotvák. A Tisza mentén az alacsony ártéren mandulalevelű bokorfüzesek és puhafaligetek, a magas ártereken tölgy-kőris-szil ligeterdők maradványai találhatók. Keleten tatárjuharos-lösztölgyesek és sziki tölgyesek voltak jellemzőek, sziki erdőpuszta-rétekkel és sziki gyepekkel, amelyek – részben Natura 2000 területként – a Hortobágyi Nemzeti Parkhoz tartoznak.
2. A várostól É-ra, a Kácsa-szigeti morotva kiemelten érzékeny természeti terület, 1972 óta országos védettségű kategóriában van, európai szintű madárvédelmi élőhely.
3. A felszín alatti vizek környezetileg érzékeny besorolást kaptak

A településkép arculati kézikönyv egy fejezete foglalkozik a külterületi épületek esetében kívánatos építészeti megoldásokkal (Tiszacsege 2017). Egyrészt mezőgazdasági (állattenyésztő) telepekről, másrészt az üdülőtelepről van szó.

A városperem körül kijelölt 2 km széles tájkarakter övezet földhasználata 1990 óta az alábbi változásokon ment át (ld. 5. ábra).

5.ábra: Tiszacsege városkörnyéki övezetének területhasználati változása 1990 és 2018 között

Jelmagyarázat: 1: sűrűn beépített terület és mesterséges felszín; 2: lazán beépített felszín; 3: bánya és lerakóhely; 4: szántó; 5: kert; 6: szőlő; 7: vegyes mezőgazdasági terület; 8: gyepek; 9: cserjés, sarjerdő; 10: lomblevelű erdő; 11: tűlevelű erdő; 12: mocsár; 13: nyílt vízfelszín

Az ábrásorozat alapján látható tendenciákat az alábbi számok jellemzik (2. táblázat):

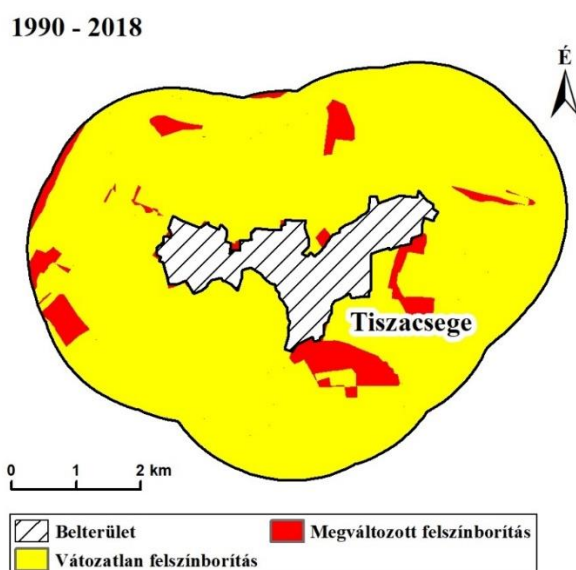
2.táblázat: A Tiszacsege környéki mintaterület földhasználatának változása 1990 és 2018 között

Tiszacsege	1990 (%)	2000 (%)	2018 (%)
1: sűrű beépítés és lefedettség	1,0	1,0	1,0
2: laza beépítés	1,8	2,0	3,9
3: bánya	0	0	0
4: szántó	64,3	65,4	62,9
5: kert	0,9	0,0	0,7

6: szőlő	0,8	0,8	0,0
7: vegyes mg-i terület	0	0	0
8: gyepek	18,3	17,4	18,2
9: cserjés	0,6	1,5	1,3
10: lomblevelű erdő	10,3	9,8	10,0
12: mocsár	0,03	0,03	0,03
13: nyílt vízfelület	2,0	2,0	2,0

A leglátványosabb változás a laza beépítésű városperemi térség arányának növekedése. Elsősorban a település K-i, DK-i részén található két ilyen terjedési góc. A legnagyobb területi arányt képviselő kategóriák; a szántók, a gyepek és az erdők kiterjedése alig változott, ami meglehetősen stabil földhasználati szerkezetet bizonyít. Említést érdemel még az egyébként is minimális területet képviselő szőlő felszámolása. Sajnos a kertek aránya inkább csökkenő tendenciát mutat.

A tájkarakter vizsgálatok számára lehatárolt külterület használatának állandóságát igen szemléletesen mutatja az alábbi ábra, amely összegzi a 28 év alatt lezajlott összes művelési ág változást (6. ábra). Az ábra alapján meglehetősen stabil területhasználati kép rajzolódik ki, a város DK-i peremének beépítéseitől eltekintve alig van olyan terület, ahol az szóban forgó évtizedek alatt valamilyen művelési ágváltás volt. (Az ábra bal szélén lévő helyszínek már nem tartoznak a város közigazgatási határához.) A számok nyelvén megfogalmazva, a vizsgált 2 km széles városperemi övezetnek csupán 5,67%-án azonosítottunk valamilyen művelési ágváltást.

6.ábra: Tiszacsege városperemi térségében 1990 és 2018 között megváltozott földhasználatú helyek térképe

A városkörnyéki térség vizuális megjelenése az **országos tájkarakter térképen** három típust azonosít (7. ábra):

- a településperemet kb. 80%-ban **szántóművelésű mozaikos síkságok** veszik körül
- DK-felől a városszél rövid szakaszon érintkezik az **időszakosan tavakkal mozaikos gyepes** térszín megnevezésű típussal.
- a város belterülete ugyan közvetlenül nem érintkezik a Tiszával, ill. az azt kísérő ártéri erdősávval, de a folyóparti üdülőtelep igen, és a strandot körülvevő telep is látótávolságra van tőle. Az országos tájkarakter megnevezés szerint **erdő és vízdomináns arculatú típusról** van szó.

7.ábra: Tiszacsege környékének tájkarakter térképe (kivágat az országos térképből). 1: szántóművelésű mozaikos síkság, 2: tavakkal mozaikos gyepes térség, 3: erdő és vízdomináns karakter

A tájkarakter részletesebb elemzése alapján a fenti egyszerű képletet úgy pontosíthatjuk, hogy a szántóművelésű mozaikos karaktertípuson belül vannak

- **erdőfedte tájrészletek,**
- kisebb, szántóföldek közé ékelődő **gyepes térszínek,**

Ezeket helyi altípusokként minősíthetünk és helyük jól azonosítható az űrfelvételeken és a CORINE térképeken is.

A tájkarakterhez történő valószínűsíthető érzelmi kapcsolódás szempontjából és a helyszíni terepbejárások alapján elkülönítettünk **kisebb mozaik egységeket** is. Ezek közül kiemelésre érdemes a településszéli egykori **ártéri gyümölcsösök** maradványa és a DK-i

városperemnél lévő Árkus-ér menti morotvát kísérő, részben természetes fajokból álló (tölgy) **erdősáv**.

A helybéliek **identitása** szempontjából a stabil földhasználati szerkezet alapvetően biztosítja a táj jellegének változatlanságát. A nagy **szántóföldek**hez általában nincs különösebben erős érzelmi kapcsolódás. Ezek művelésben tartása (a parlagosodás elkerülése) önmagában elegendő ahhoz, hogy megmaradjon a táj rendezettsége, özönfaj mentes egészségi állapota, vizuális áttekinthetősége, azaz a megszokott térélmény (*1. fénykép*). Az ilyen szántóföld-domináns tájkarakter típus esetében a változások egyik iránya az egyre nagyobb táblaméret lehet. Az úrfelvétlen is jól látszik, hogy az egykori természetes folyóágak sarló alakú nyomai már ma sem befolyásolják a parcellahatárok futását, tehát domborzati, vízrajzi mozaikosságról alig beszélhetünk. Ugyanakkor a kisebb parcellaméretet, a táblákat elválasztó fasorok telepítését szorgalmazzák ökológiai, egyre inkább éghajlat változási és tájesztétikai megfontolások miatt. A fasorok telepítésére Tiszacsege határában kétségtelenül kevésbé van szükség, hiszen a látóhatáron belül vannak ártéri, morotvamenti erdősávok, ennek ellenére az egyre fokozódó nyári aszályveszély miatt, a szél szárító hatásának megtörésére indokolt volna ez a beavatkozás. A kisebb – és változatosabb vetésszerkezetű – parcellák kialakítását, időnként földpihentetési céllal közbeiktatott parlagtartást már jelenleg is támogatja az agrárpolitika.

A másik lényeges tájkarakter elemet, a nemzeti parki védett **gyepes térségeket** úgy tűnik nem fenyegeti földhasználati mód megváltozása, legfeljebb a DK-felé terjedő beépítettség foglalhat el kisebb nem védett gyepes területfoltokat (*1. fénykép*). Ezek természetvédelmi értékét, vagy legalábbis puffer funkcióját mérlegelve jöhet szóba a beépítés korlátozása, az intenzív antropogén hatások távol tartása. A várostól É-felé, a szántóföldek uralta részek között van egy jelenleg is gyepes térség, amely kínálkozik az állattenyésztés számára – ennek szintén van helye a hagyományos ártéri gazdálkodási szerkezetben.

A lakosság önazonosságának kétségtelenül **legerősebb eleme a Tisza** maga, amely vizuálisan is kiemelkedő orientációs támpont (*2. fénykép*). A folyószabályozás óta a vizek, ill. az ahhoz kötődő erdők területe visszaszorult az árvízvédelmi gát és a folyómeder közti keskeny – itt általában 300-500 m széles – sávba. A folyótól távolabbra került, az élő víztől természetesen, vagy mesterségesen leválasztott morotvák menti erdőket sok helyen telepített állományok, főleg nyárfás ültetvények uralják. A lakosság érzelmi kötődése egyértelműen a folyóhoz, a morotvákhoz és az erdőhöz a legerősebb, ennek legalábbis megőrzését mindenki indokoltnak tartja.

1.fénykép: Gyepes tájkarakter Tiszacsege D-i városperemén

2. fénykép: A Tisza gáton belüli ártéri erdő a Kácsa-szigetnél

A városkörnyéki térség vizuális keretének fontos eleme az országos védettségű természetközeli Kácsa-sziget **erdőfoltja**, de ennek léte szintén nincs veszélyben. Az üdülőtelep esetleges fejlesztése sem jelent közvetlen fenyegetettséget, a felszín alatti – esetlegesen elszennyeződött – víz áramlásiránya potenciálisan nem okoz közvetlen problémát. A védett terület vizuális megjelenése kielégítő, azaz kellően természetközeli és a terület nagysága, valamint az árvízvédelmi gát általi relatív elzártsága miatt a madárélőhelyek bolygatása sem jellemző. A Kácsa-szigeti morotvától a folyó mentén fölfelé 25 km-es szakaszon Tiszakeszi falu kivételével nincs közvetlenül folyóparti település, így egy viszonylag háborítatlan az ökológiai zöldfolyosó részét képezi.

Közvetlen településszéli helyzeti miatt kiemelten fontos volna a város DK-i szélén lévő **Árkus-ér menti morotva** és erdősáv megőrzése, ökológiai fejlesztése, a telepített részek természetközeli arculatának erősítése. (A telepített nyárasok felváltása tölgyel.) (3. fénykép)

3.fénykép: A tiszacsegei Árkus-ér menti erdősáv

Az Árkus-ér mentén találjuk az egykori **ártéri gyümölcsösök** jól felismerhető maradványát. Felújítása, művelésbe vonása jelentős identitásnövelő tényező lehet (4. fénykép). Ehhez az uniós agrártámogatási rendszer folyamatban lévő átalakítása nyújthat segítséget, biztosíthat anyagi forrást.

4.fénykép: Tiszacsege Árkus-ér menti gyümölcsöseinek maradványa

A tájkarakternek a külterületen is sok helyen lényeges eleme az építmények megjelenése, amelyekkel kapcsolatban kellően átgondoltnak tartjuk a már említett településképi arculati kézikönyv ajánlásait. A könyv szellemiségének hatása nyilván csak hosszabb idő elteltével várható.

HAJDÚNÁNÁS

A megye Debrecen és Hajdúböszörmény után a 3. legnagyobb közigazgatási területtel és lakosságszámmal rendelkező települése. A középkori templomos falu, majd mezőváros a védtelen alföldi tájban csaknem minden nagy társadalmi megrázkódtatás idején - tatárjárás, török kor, pestisjárvány - elnéptelenedett. Még a 1800-2000 lakost jelentő hajdú letelepedést követően (1605) is volt, amikor évtizedekig lakatlan pusztaságként említik. A bizonytalan évszázadok idején a környék területhasználatát az állattartás uralta, ez a gazdálkodási típus nyomta rá bélyegét a jellegzetes sugaras-körutas (ún. kétbaltelkes) településszerkezet kialakulására is (8. ábra).

8. ábra: Hajdúnánás környékének Google Earth fotója

A település legnépesebb az 1980-as években volt, azóta - bár lassuló tempóban - de **lakosságszáma közel 10%-ot csökkent**. A beépítések megtorpanása látszik az úrfelvételek alapján készült ábraszorozaton is (9. ábra). A városszéli övezetben korábban a település D-i, újabban annak ÉNy-i ill. minimális mértékben K-i peremén vannak új építkezések. Ez főleg a kertvárosi negyed, ill. a fürdő környékének gyarapodását jelenti (5. fénykép).

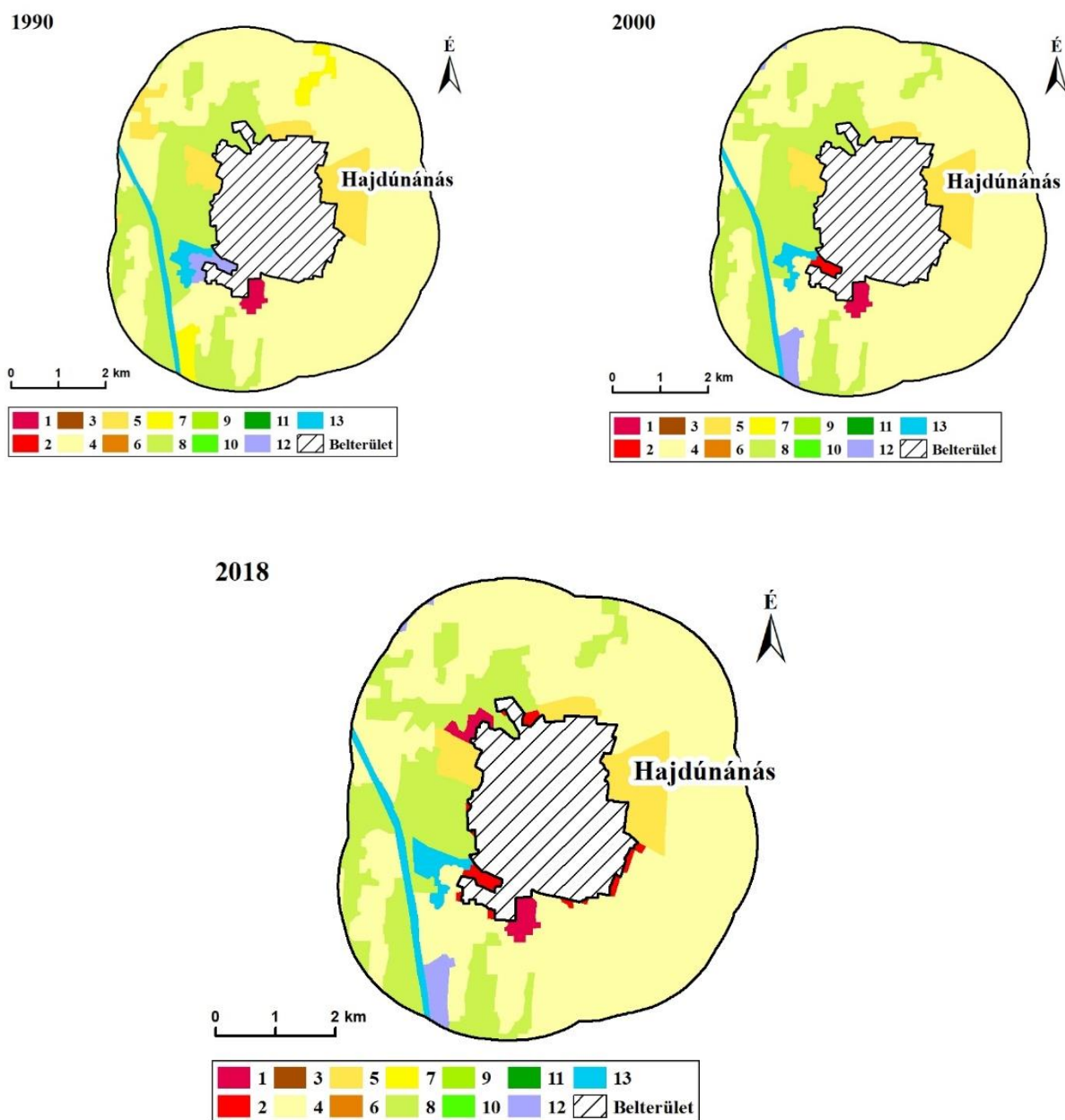
5.fénykép: Hajdúnánás a fürdőtelepi városrész pereme

A város belterületén feltűnő a zöldfelületek, parkok, játszóterek hiánya. Általános környezetminőségi probléma a levegő **magas porszennyezettsége**.

A területhasználati arányok tendenciái szerint a 2 km széles városperemi övezet 2/3 része szántóföld, amelynek aránya – az országos tendenciával ellentétben – kis mértékben még nőtt is (9. ábra és 3. táblázat). Stagnál a gyepfelületek részesedése és kissé csökkent a kerteké. A kertek nagyrészt egy tömbben a város K-i előterében található és a művelési intenzitás egyértelmű csökkenéséről tanúskodnak (6. fénykép).

6.fénykép: Hajdúnánás K-i részén, a hajdúdorogi út mentén lévő kertség

9. ábra: Hajdúnánás városkörnyéki övezetének területhasználati változása 1990 és 2018 között

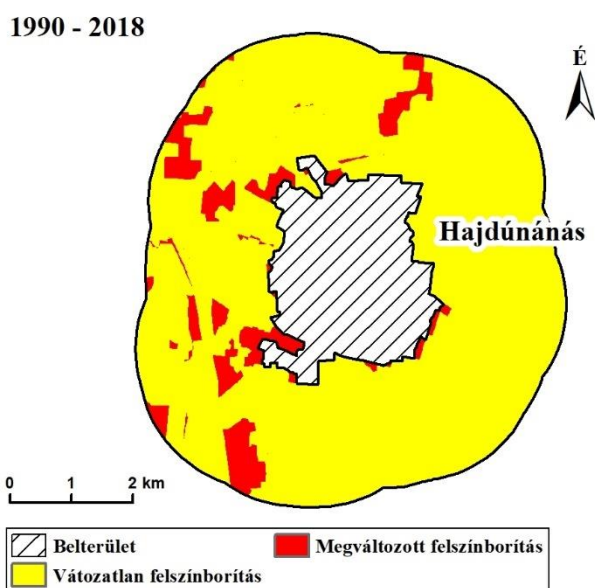
Jelmagyarázat: 1: sűrűn beépített terület és mesterséges felszín; 2: lazán beépített felszín; 3: bányás és lerakóhely; 4: szántó; 5: kert; 6: szőlő; 7: vegyes mezőgazdasági terület; 8: gyepek; 9: cserjések, sarjerdő; 10: lomblevelű erdő; 11: tűlevelű erdő; 12: mocsár; 13: nyílt vízfelszín

A földhasználati arányok legfeltűnőbb adata, hogy az **erdők, cserjések mennyisége az 1 %-ot sem éri el**. A nyílt vízfelület és mocsár besorolású térség összességében nem jelentéktelen nagyságú; 4%, ami a város Ny-i előterének gyepek térségére koncentrálódik.

3.táblázat: A Hajdúnánás környéki mintaterület földhasználatának változása 1990 és 2018 között

Hajdúnánás	1990 (%)	2000 (%)	2018 (%)
1: sűrű beépítés és lefedettség	0,8	0,8	1,3
2: laza beépítés	0,0	0,4	1,1
3: bányá	0	0	0
4: szántó	64,8	66,5	66,6
5: kert	7,8	6,5	6,4
6: szőlő	0	0	0
7: vegyes mg-i terület	2,3	0,0	0,0
8: gye	20,8	22,1	20,5
9: cserjés	0	0	0
10: lomblevelű erdő	0	0	0
12: mocsár	0,9	1,2	1,2
13: nyílt vízfelület	2,6	2,5	2,8

Az 1990 és 2018 között azonosított összes művelési ágváltást bemutató térképen (10. ábra) jól látszik, hogy a változások kizárólag a város Ny-i, gyepes, vizenyős, cserjés részeit érintették. A legstabilabb földhasználat a csernozjom talajú hajdúhádi oldalon van. Összességében a kimutatott változások által érintett területek kiterjedése a vizsgált felszín 8,11%-a.

10. ábra: Hajdúnánás városperemi térségében 1990 és 2018 között megváltozott földhasználatú helyek térképe

A városkörnyéki térség vizuális megjelenése alapján az **országos tájkarakter térkép két típust** azonosít (11. ábra):

- É- és K-felé **szántóművelésű homogén síkság**
- Ny, DNy-felé pedig **gyepes mozaikos, tavakkal** tarkított térség található.

A szántóművelés uralkodóan nagyparcellás szerkezetű, ahol még fasorok is ritkán teszik változatosabbá a tájat (7. fénykép). Ennek a megváltoztatása iránti igény megjelenik a városi területrendezési stratégiákban, többféle indoklással (Hajdúnánás 2015). A fasorok jótékonyan csökkenthetik a város levegőjének porszennyezését, mivel pedig az éghajlatunk várhatóan szárazabb, szelesebb lesz, a sűrűbb erdősáv hálózat a talajkiszáradást is mérsékelné.

A város K-i előterében és kisebb ÉNy-i területén lévő **kerthasználati** tömböt tájkarakter altípusként definiáljuk. A KEHOP projekt során szerzett tapasztalataink szerint (Konkoly-Gyuró É. - Csöszi M. 2021) a kertségeknek általában komoly identitáserősítő hatásuk van. A tősgyökeres lakók minden bizonnyal fontos külterületi részletként tekintenek rá, ehhez van komoly érzelmi kötődés (pl. gyerekkor a nagypapa kertjében...).

11.ábra: Hajdúnánás környékének tájkarakter térképe (kivágat az országos térképből). 1: szántóművelésű homogén síkság, 2: Gyepes, tavakkal mozaikos karakterű táj

7.fénykép: Hajdúnánás és Hajdúdorog között lévő nagyparcellás szántóföldi tájtípus

A kert és gyümölcsös földhasználati ágazat támogatása részben demográfiai problémák miatt kevésbé hatékony. Ha az előregedő tulajdonosi réteg miatt a helyet át is veszi a nagyüzemi gyümölcsös, a kertségek változatos, kisparcellás szerkezete, a kerti épületek hangulata nem marad meg, az ahhoz köthető identitás eltűnik (8. fénykép).

A szóban forgó kiskertes térség É-i részéhez csatlakozik a városból Nyíregyháza felé kivezető út mentén a leginkább szegregálódó városperemi lakóterület, ami feltehetően hozzájárul a kiskertek felhagyásához is.

8.fénykép: Felhagyott kertek Hajdúnánás K-i részén

A városkörnyéki övezet másik meghatározó karaktertípusát a hortobágyi **füves puszta pereme** képviseli, ahol a tájhatárra települt mezőváros az állattartás számára kedvező térséget birtokolt. Az adottságok jelentős átalakulását előbb a Tisza szabályozása, majd az 1940-es években a **Keleti-főcsatorna** megépítése hozta magával. A csatorna bőven beleesik a városkörnyéknek minősített 2 km-es övezetbe. A csatorna mellé telepített fasorokkal, a közuti híd látványával vizuális kontaktusa van a városperemén lakóknak, egyfajta földrajzi támpontként funkcionál. Ugyanakkor a csatorna megépülése a várost bizonyos értelemben **elzárta** a nyílt hortobágyi pusztai tájtípustól.

9.fénykép: Az egykori téglagyár területe Hajdúnánás Ny-i részén

A **városperem és a csatorna közti** keskeny területsáv átalakulása volt a legintenzívebb. Itt jöttek létre a ma már vízzel telt anyagyerő gödrök (egykori téglagyár területe) (9. *fénykép*), nádasok, rossz vízfolyású mocsaras térszínek, újabban kisebb ipartelepek, sőt maga a strandfürdő is. Itt halad a vasútvonal is és a részben felhagyott ipari- és raktártelepek, logisztikai létesítmények körül vannak a városperem legkevésbé rendezett helyszínei. Ennek az ún. DNy-i turisztikai akcióterületnek kiemelt fejlesztése minden városi stratégia hangsúlyos része (Hajdúnánás 2015). ÉNy-felé a Polgár ill. a Tiszavasvári felé vezető út mentén kijelölt ún.

funkcióbővítő ipari-logisztikai akcióterület közel van a védett Natura 2000 gyepterületekhez. A pusztai hangulat vizuális megőrzése egyre nehezebben biztosítható (10. és 11. fénykép).

10.fénykép: Ipartelepi övezet Hajdúnánás Ny-i részén

11.fénykép: Natura 2000 gyepes térség Hajdúnánás Ny-i részén

Hajdúnánás jellegzetes tájkarakter típusai közül tehát **identitásképző hatása** miatt fontos volna

- a kisparcellás kertségek revitalizálása,
- a Ny-i, gyepes előtér rendezettségének növelése, a legeltető állattartás korlátozott mértékű támogatása
- a szántóföldek közti fasorok ökológiai ill. klímavédelmi okok miatti telepítése.

A fenti célok elérése érdekében igénybe vehető források közül elsősorban az ökológiai sokszínűséget célzó zöldítési programokra, ill. a kertségek különleges termékeit igénylő beruházásokra lehet számítani.

HAJDÚSÁMSON

A 2004-ben várossá nyilvánított Árpád-kori település fejlődését alapvetően mindig Debrecen közelsége befolyásolta. Volt, hogy a falu jövedelme a Református Kollégium fenntartását szolgálta, ma pedig Debrecen egyik alvótelepülése. Ezen funkciója 1990 óta látványosan megnőtt, az akkori 2700 főt számláló lakónépesség 2018-ra 13 ezerre gyarapodott. A város vonzerejét Debrecentől csupán 10 km-es távolsága, a nyírségi erdős, homokdombos jellege és a 2018-ban elkészült (a Google Earth fotón még csak félkész nyomvonal az Oncsa-teleptől É-ra) elkerülő út tovább növelte (12. ábra, 12. fénykép).

12.ábra: Hajdúsámson környékének Google Earth fotója

A **lakosságszám nagymérvű növekedése** jól látszik a 13. ábra térképein és a beépített területekre vonatkozó adatokból (4. táblázat). A település 2000-re É-i, és D-i irányba is növekedésnek indult, 2018-ra pedig gyakorlatilag minden irányba átlépte a korábbi belterületi határt.

12.fénykép: Hajdúsámson látképe D-felől

Különösen intenzív a beépítettség növekedése a **Debrecennel összekötő út mentén**, ami nem csak lakó, hanem ipari és logisztikai telepeket is magába foglal (13. ábra ill. 13. fénykép). A kertvárosi és ipari beépítési jelleg abból is látszik, hogy az ún. laza beépítés CORINE kategória adata 8 év alatt több mint duplájára nőtt.

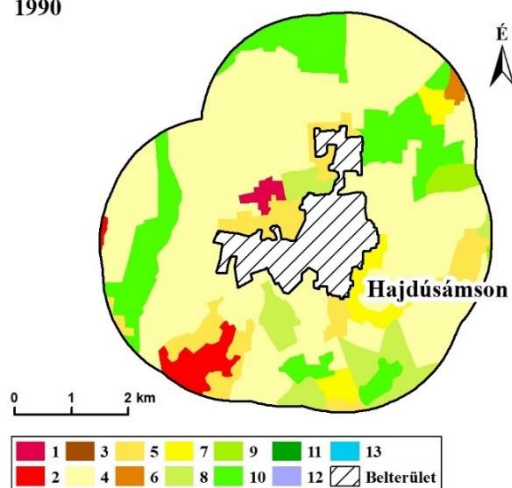

13.fénykép: Hajdúsámson Debrecen felőli részének ipari telepei

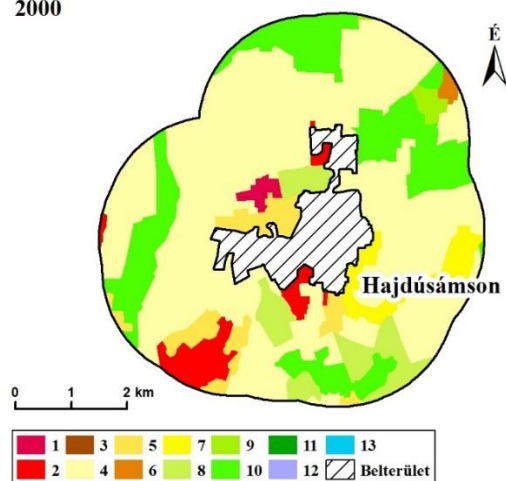
4.táblázat: A Hajdúsámson környéki mintaterület földhasználatának változása 1990 és 2018 között

Hajdúsámson	1990 (%)	2000 (%)	2018 (%)
1: sűrű beépítés és lefedettség	0,8	0,8	0,9
2: laza beépítés	2,5	4,0	10,3
3: bányá	0,0	0,0	1,1
4: szántó	60,1	60,2	46,8
5: kert	8,8	5,5	3,0
6: szőlő	0,4	0,4	0,0
7: vegyes mg-i terület	3,6	3,4	1,0
8: gye	6,7	6,4	9,8
9: cserjés	1,2	0,9	6,7
10: lomblevelű erdő	15,8	18,4	20,4
12: mocsár	0	0	0
13: nyílt vízfelület	0	0	0

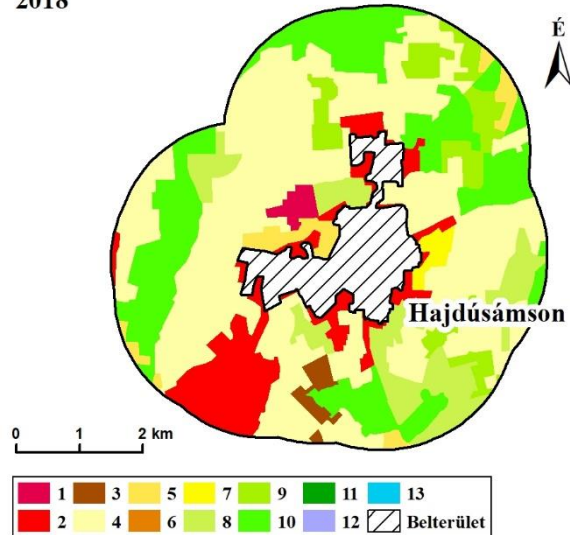
1990

2000

2018

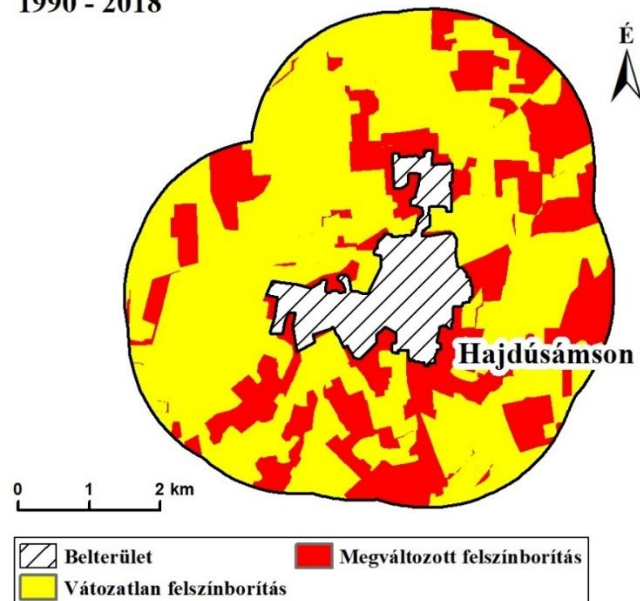
13.ábra: Hajdúsámson városkörnyéki övezetének területhasználata 1990 és 2018 között

Jelmagyarázat: 1: sűrűn beépített terület és mesterséges felszín; 2: lazán beépített felszín; 3: bányás és lerakóhely; 4: szántó; 5: kert; 6: szőlő; 7: vegyes mezőgazdasági terület; 8: gyepek; 9: cserjések, sarjerdők; 10: lomblevelű erdők; 11: tűlevelű erdők; 12: mocsár; 13: nyílt vízfelszín

A 2 km széles városperemi övezetben a beépítések hatására jelentősen visszaesett a szántók aránya; 60-ról 47%-ra. Tájképi szempontból kiemelkedően fontos, hogy negyedével, 20%-fölé emelkedett a lomblevelű fajokból álló erdők aránya, amihez zöldfelületi oldalról hozzá számítható a vizuálisan szintén inkább kedvező hatású cserjések csaknem 7%-ot kitevő területi részesedése. Kissé emelkedett a gyepek felületek nagysága, viszont az alvótelepülés jelleg azon is tetten érhető, hogy lényegesen csökkent a kerteként regisztrált felszínek aránya, és a korábban még meglévő szőlőparcellák teljesen eltűntek. A térképek összehasonlításából az is látszik, hogy a friss beépítések elsősorban a **korábbi kertek** területét emésztették fel.

Az utóbbi 3 évtizedben lezajlott változások nagyságát jól összegzi a 14. ábra, amelyen pirossal van jelölve a végbement összes művelési ágváltás által érintett felszín. Ebből az is kiderül, hogy a változások nem csak a beépítések miatt voltak gyakoriak, hanem a többi földhasználati mód sem stabil. Főleg a korábbi szántókból lettek erdők, gyepek, a cserjésekből erdők. Számszerűsítve ez az jelenti, hogy a városperemi övezetben 28 év alatt a felszín közel felén, 44,46%-án megváltozott a felszínfedettség.

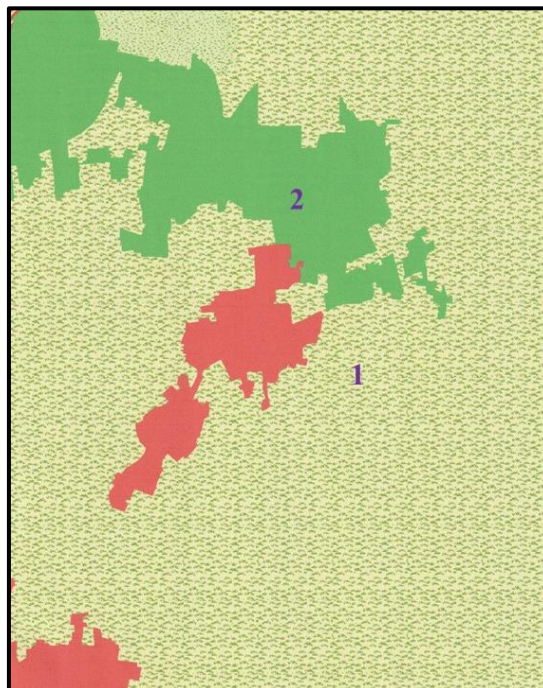
1990 - 2018

14.ábra: Hajdúsámson városperemi térségében 1990 és 2018 között megváltozott földhasználatú helyek térképe

Az **országos tájkarakter** térképen a városperemi zónában két tájarcuati típus jelenik meg (15. ábra):

- a várostól É-ra **erdős homogén** síksági táj, valamint
- **erdő és agrármozaikos** síksági táj

15.ábra: Hajdúsámson környékének tájkarakter térképe (kivágtat az országos térképből). 1: erdő- és agrármozaikos tájkarakter, 2: homogén erdő

Az űrfelvételek és a terepbejárás azt mutatja, hogy a város határában vannak az országos léptékű tipizálásnál nem megjelenő kisebb gyepes foltok is. Ezek közül kiemelkedik az országos tájképvédelmi övezetbe tartozó ún. Martinkai legelő (14. *fénykép*). Ilyen bokorfüzesekkel tarkított vizenyős rét a város ÉNy-i peremén is előfordul. Ez az utóbbi terület az új beépítések által leginkább veszélyeztetett térség (15. *fénykép*).

14. *fénykép: Hajdúsámson, Martinkai legelő védett terület*

15. *fénykép: Hajdúsámson, az Oncsa-teleptől DNy-ra*

Az országos tájkarakter típusok közül a homogén, azaz 90%-nál nagyobb felszínfedettséget mutató összefüggő erdőterületek aránya nem fog csökkenni, bár a telepítések üteme valószínűleg lassulni fog. Mivel ezek többsége nem természetes faállomány, tájesztétikai és ökológiai szempontból is kevésbé értékesek (16. fénykép).

16.fénykép: Telepített nyárfaerdő a városÉNy-i részén

Pozitív vizuális hatása vitathatatlan, a lakókörnyezet értékes eleme. Fontos az ökológiai szolgáltató képessége is (légtisztító hatás, vízbeszivárgás lassítása, szélhatás csökkentése stb.). A lakosok identitásában betöltött szerepét azonban jelentősen befolyásolja a népesség sajátos összetétele. Hajdúsámson lakóinak ugyanis már alig negyede tekinthető olyan őslakosnak, akik számára az évtizedekkel ezelőtti állapot még felidéződik és érzelmi kötődése a korábbi táji megjelenéshez van. A csupán 5-10 éve itt lakók már egy erősen átalakulóban lévő tájkaraktert ismertek meg, bennük többnyire nem rögzültek, nem is rögzülhettek olyan jellegzetes külterületi részek, amelyek erős identitásképző hatásúak lennének.

Az országos típuskategóriák itt előforduló másik formája az **erdő és agrármozaikos térség**. A földhasználati arányokat mutató táblázatból kiolvasható a szántók rohamos visszaszorulása, felhagyása (17. fénykép). Kevés olyan városkörnyéki helyszín van, ahol ezt a típust nem fenyegeti a minden irányba terjedő beépítés. Az ökológiai, természetvédelmi indokok alapján a mozaikos tájkaraktert a város É-i, ÉNy-i előterében lehetne tudatosan megőrizni (Hajdúsámson 2020).

17.fénykép: Beépítések által szorongatott szántómozaikos táj Hajdúsámson ÉK-i részén

Az értékesnek minősíthető, lakóköznyezeti önazonosságban jelentős szerepet játszó városperemi tájrészletek közül megfontolásra érdemes az **egykori homokbánya** környékének megőrzése a város DK-i peremén (18. fénykép). Ez a hely tipikus nyírségi habitussal rendelkező, gyepes erdőfoltos térség, amely a városközponttól sincs messze, megfelelő városkörnyéki kirándulóhellyé, szabadidőparkká lehetne fejleszteni.

18.fénykép: Természetközeli nyírségi táj, Hajdúsámson DNY-i részén, a Táncsics utcai homokbányától D-felé

VÁMOSPÉRC

Vámspércs a Nyírség folyami hordalékkúpjának hullámos, homokbuckás és eredetileg nagymértékben beerdősödött területéből kihasított **irtványtelepülés** (16. ábra). Már a középkorban volt bizonyos központi szerepköre. Vámszedőhely, mezőváros és a török korban sem néptelenedett el, sőt 108 hajdú család letelepítésével nőtt a jelentősége. Városi rangot 2001-ben kapott. A lakosságszám stagnál, időként minimálisan emelkedő számokat mutat. Ez jól látszik abból is, hogy a térképsorozaton új beépítés alig jelenik meg a városperemen, a legnagyobb ilyen folt Ny-on sem lakó- hanem ipartelepi területfoglalás.

16.ábra: Vámspércs környékének Google Earth fotója

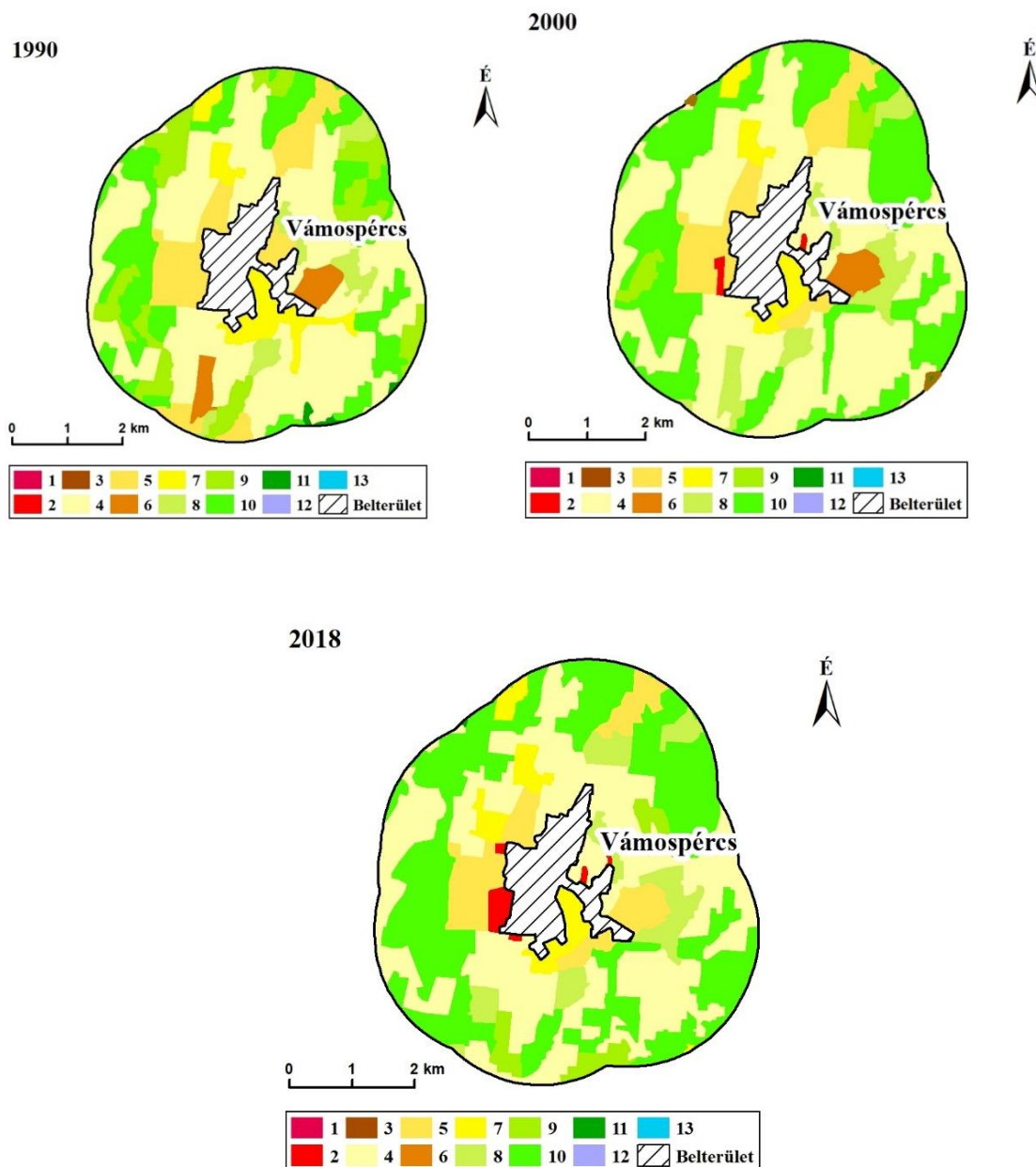
A várost övező 2 km széles övezetben a területhasználatot két elem uralja, **az erdő és a szántó** (5. táblázat, ill. 19. fénykép). Az ezredfordulóig a szántók aránya még enyhén növekedett is, az erdők elsősorban a korábbi cserjések rovására terjedtek. 2000 óta viszont a szántóföldek aránya is erőteljesen csökkenni kezdett, az erdők ezek helyén is megjelentek. Mára teljesen megszűnt a szőlőtermelés, a kertek területének visszaszorulása viszont viszonylag lassúnak mondható. A gyepes felszínek részaránya enyhén nő, de ezek főleg felhagyott (és még nem erdősített) szántóföldeket jelent. A fenti területhasználati átrendeződésnek nincs uralkodó területi mintázata, a folyamat a várost övező **külterületen mindenütt zajlik** (17. ábra).

5.táblázat: A Vámospércs környéki mintaterület földhasználatának változása 1990 és 2018 között

Vámospércs	1990 (%)	2000 (%)	2018 (%)
1: sűrű beépítés és lefedettség	0	0	0
2: laza beépítés	0,0	0,4	1,1
3: bányá	0	0	0
4: szántó	45	45,2	39,2
5: kert	11,1	9,6	9,0
6: szőlő	2,7	1,8	0,0
7: vegyes mg-i terület	5,6	3,6	4,5
8: gye	4,2	6,5	7,2
9: cserjés	12,2	2,1	3,0
10: lomblevelű erdő	18,7	31,2	35,9
12: mocsár	0	0	0
13: nyílt vízfelület	0	0	0

19.fénykép: Jellemző erdős-kisparcellás szántóföldi karakterű táj Vámospércstől DK-re, a bagaméri út mentén

17.ábra: Vámspércs városkörnyéki övezetének területhasználati változása 1990 és 2018 között

Jelmagyarázat: 1: sűrűn beépített terület és mesterséges felszín; 2: lazán beépített felszín; 3: bánya és lerakóhely; 4: szántó; 5: kert; 6: szőlő; 7: vegyes mezőgazdasági terület; 8: gyepek; 9: cserjés, sarjerdő; 10: lomblevelű erdő; 11: tűlevelű erdő; 12: mocsár; 13: nyílt vízfelszín

A természetvédelmi szempontból legértékesebb **buckaközi nyírvizes, mocsaras** mélyedések csekély egyenkénti kiterjedésük miatt az úrfelvételen alapuló interpretáció számára nem jelennek meg, pedig főképp a településtől ÉK-re vannak nagyobb számban Natura 2000, ill. a Hajdúsági Tájvédelmi Körzet védett élőhelyei (20. fénykép). Ezek jövője az éghajlatváltozás tükrében és csekély nagyságú, egymáshoz lazán kapcsolódó topográfiai elrendeződésük miatt kérdéses. Fennmaradási esélyüket nem növeli, a közvetlen környéken a

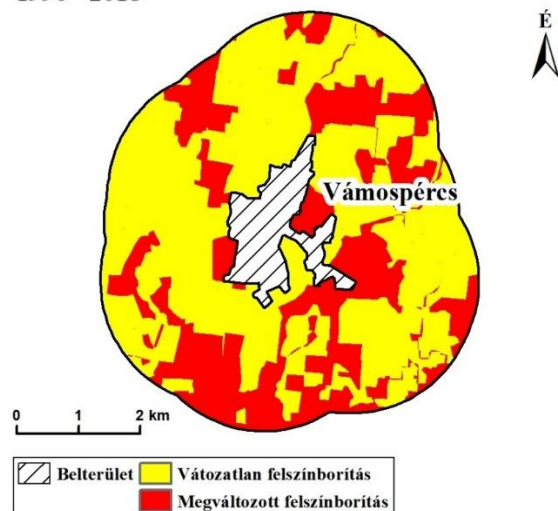
nagy vízigényű, nagy párologtató felületű fafajokkal történő erdőtelepítés, ami a talajvízszint süllyedésével komoly veszélynek teszi ki a nyírvízlaposok élőhelyeit. A fenyegető kiszáradás komoly gondként jelenik meg a szántóföldi művelés terén is, különösen, hogy a szántóföldi gazdálkodás intenzitásának növelése jegyében helyenként a szintén vízigényes torma termelését szorgalmazzák.

20.fénykép: Nyírvizes mocsaras tájrészlet Vámspércstől K-re, a Nyirábrány felé vezető út mentén

A földhasználati **stabilitás** – összehasonlítva a jelen felmérésben tárgyalt többi hajdúmegyei várossal – **igen alacsony** szintű, az csak Hajdúsámson példájával összevehető (18. ábra). Számszerűsítve: a 28 év alatt a megvizsgált városperemi terület 42,4%-án megváltozott a felszínborítás.

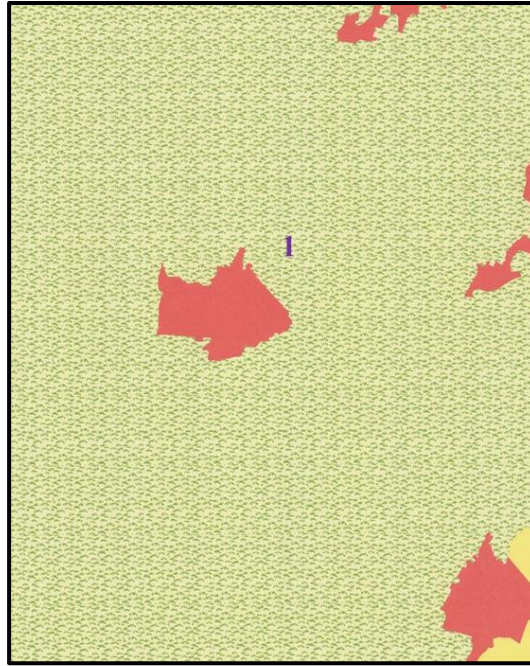
1990 - 2018

18. ábra: Vámospércs városperemi térségében 1990 és 2018 között megváltozott földhasználatú helyek térképe

A változatlanságot jelző sárga színnel jelölt területeket mindenütt piros foltok tarkítják. A változások súlypontja talán a DNy-i, D-i szektorban a legerősebb.

Vámospércs környéke az országos tájkarakter térképen (19. ábra) egy nagy kiterjedésű **erdő és agrármozaikos** síksági tájként definiált térségben található. Ez a minősítés megfelel a kistájra jellemző nyírségi táj átlagos habitusának. Az itt lakók számára ez a kiegyensúlyozott **erdő-szántóföld vizuális arány** adja a táji megjelenés alapvonását, ehhez lehet érzelmi kapcsolódás, identitás. Feltételezhető, hogy ennek az átlagos karakternek legvonzóbb részei azok, ahol a fenti táji arculatot nedves rétek, nyírvízlaposok egészítik ki. Valódi önazonosságot nyújtó tájkép az lehet, ahol egy élénkebb buckás térszínen a mélyedéseket mocsaras rétek, nyírvizek, bokorfüzesek foglalják el, a domboldali lejtőkön kisparcellás szántóföldek vannak, a dombtetőket pedig természetközeli megjelenésű erdő fedi.

19.ábra: Vámspércs környékének tájkarakter térképe (kivágat az országos térképből). 1: erdő és agrármozaikos karakter

A tájkarakter vizsgálatba bevont 2 km széles településperemi övezetben az elmúlt évek során legjelentősebb területhasználati döntés, hogy csaknem száz önálló helyrajzi számmal rendelkező földparcellán lehetővé tették az **erdőtelepítést** (Vámspércs Szab. terv 2020). Ennek hatására felgyorsult az a tendencia, aminek eredményeképp mára a lomblevelű erdők területi aránya csaknem elérte a szántóként használt területekét. A város 2020-ban íródott építési szabályozási terve és annak környezeti értékelési része szerint a mostantól beerdősíthető szántóknak, gyepeknek „nincs érdemi természeti, táji adottsága, nincs védett természeti, környezeti és településképi értéke. Az erdősítések azonban növelhetik a biológiai aktivitás értéket. „A táj karakterét azonban tehetjük hozzá - igenis komoly mértékben módosítani fogja. Kétségtelen, hogy az enyhén hullámos, homokdombos térszín erdőfedettsége a tájkarakter legerősebb eleme, de a vizuális látványa határozottan eltér egy természetes tölgy-kőris-szil ligeterdőnek a telepített nyárasokétól.

Tény, hogy a város helyi építési szabályzatának környezeti értékelési fejezetében bizonyos erdő-szántó **mozaikosság fenntartását** javasolják (Vámspércs Helyi ép. 2020). „A gyakran gyenge termőképességű ... de az erdők közötti szántóföldi természetesre alkalmas területek, ill. a legelők fenntartása elsődleges cél”.

A kívánatos földhasználati egyensúly megőrzését azzal kívánják elérni, hogy a külterület ÉK-i részén az erdőgazdálkodásnak, a K-i és D-i részén a gyepgazdálkodásnak a támogatását tartják indokoltnak. A dokumentum ugyan a „tájhasználat alapvető

változatlanságának” fenntartását javasolja, az erdőtelepítésre engedélyezett területek nagysága mégis bizonyos kétségeket ébreszt, hogy ez mennyire fog megvalósulni.

A hatályos szabályozási terv szorgalmazza a településtől K-re és DK-re fekvő gazdasági terület közutak, ill. vasút felőli határai mentén változatos fajösszetételű, szakaszos, a tájat is látni engedő ligetes megjelenésű védőerdősávok, vagy fasorok telepítését. Indokolt az erdősült és a gyepek területek növekedésének elősegítése, támogatása. Javasolt a külterületi ipari és mezőgazdasági üzemek, telephelyek fásítottságát növelni a tájba illesztés javítása érdekében.

Vámospércs városperemi övezetének tájkarakter elemzése alapján megállapítható, hogy a mozaikos erdő-szántó, ill. alárendelten gyepek, leginkább nedves rétek közbeékelődésével jellemezhető sajátos tájmintázati szerkezet képez értéket, ennek van az itt lakók, az innen elszármazottak számára identitási jelentősége (21. fénykép).

Ilyen tájkarakter típust leginkább a település ÉK-i, K-i előterében lehet találni, amely a vizenyős élőhelyek miatt többnyire természetvédelmi oltalom alatt áll.

A város D-i részén van még érdemleges maradványa a kisparcellás vegyes művelési szerkezetnek, ezek megőrzése is járna identitás erősítő hatással.

21.fénykép: Hullámos, homokbuckás táj Vámospércstől É-ra, a Nyírmártonfalva felé vezető vezető út mentén

A mozaikos földhasználati struktúra fennmaradását jelenleg az erdő-szántó arány eltolódása veszélyezteti, mivel egyre nő a **telepített erdők** területe. A szántók művelésben tartását elősegíti a piacképes intenzív kultúrák támogatása, pl. a tormatermelésé. A gyepes térszínek aránya ugyan növekszik, de fejlett rétgazdálkodásról, ezzel összekapcsolt állattenyésztésről nem lehet beszélni. A terület veszélyeztetettsége, földhasználatának sérülékenysége jelentős mértékű az egyre szárazabbá, melegebbé váló éghajlatunk következtében. A nyírségi homokvidék ugyan várhatóan nem fog beleesni a legsúlyosabb klímaváltozással sújtott alföldi régióba, a hőmérséklet emelkedése valószínűleg nem lesz szélsőségesen erős, de a csapadékhiány a rossz víztartó képességű homokon fokozottan rontja az ökológiai adottságokat. Az öntözéses gazdálkodás, a víztakarékos kultúrák alkalmazása komoly gazdálkodási irányváltást fog kikényszeríteni (22. fénykép).

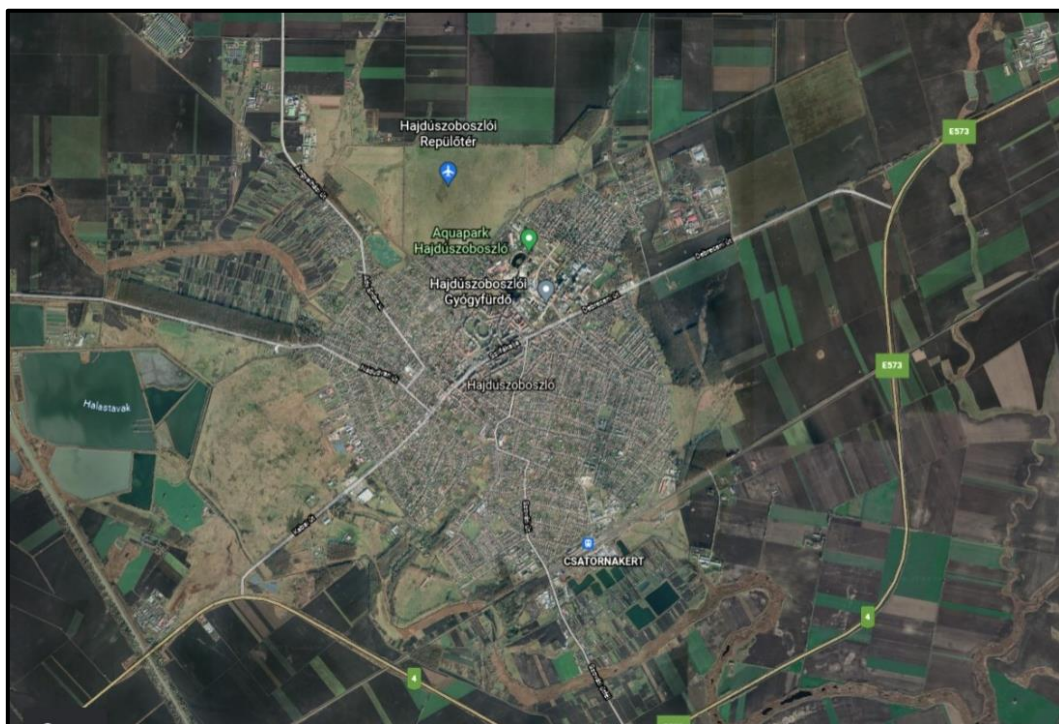
22. fénykép: Mozaikos szántóföldi és kertségi mintázat a város DNy-i szélén

Az uniós mezőgazdasági alapok forrásait Vámspércs esetében elsősorban az **ökológiai hálózatok erősítése és az érzékeny vízbázisok** védelme címszóval lehetne igénybe venni. Ilyen terület leginkább a városperem ÉK- és D-i részén található, ami szerencsés módon egybeesik azon városi előterekkel, amelyeknek karakterét érdemes volna megőrizni.

HAJDÚSZOBOSZLÓ

Debrecen után a megye második legnépesebb városa, de az utóbbi tíz évben stagnál az állandó lakosok száma. Az 1,3 millió vendégéjszaka viszont Budapest és Hévíz után a 3. legmagasabb idegenforgalmi jelzőszám.

A szerény méretű falu több esetben szinte teljesen elpusztult a török hódoltság kezdeti időszakában, ezért a csaknem üres határba a Bocskai-féle telepítés során itt jöhetett létre a legnépesebb hajdútelepülés. Szoboszlón még sokáig megmaradt a hajdú életmód katonai jellege, a településmagot a Kösely vizének szabályozásával vizesárok, palánkfal és erődített templom védte. A város kiterjedt határa a hajdúháti feketeföld révén szántóföldi művelésre, ÉNy-felé viszont a hortobágyi füves puszta az állattenyésztésre volt kiválóan alkalmas (20. ábra). A mezőváros ipari fejlődésének a vasút 1859-től adott lendületet, közjogi pozíciója azonban a Hajdúkerület 1876-os megszüntetésével romlott. A döntő fordulat 1925-ben következett be, a **termálvíz** feltörése után már 2-3 évvel jelentős szerepet játszott a város életében a gyógyvíz árulása, fürdőmedencékbe terelése és a vendéglátás. A település igazi fürdővárossá fejlődése az 1970-es, majd az 1990-es években lépett magasabb szintre.

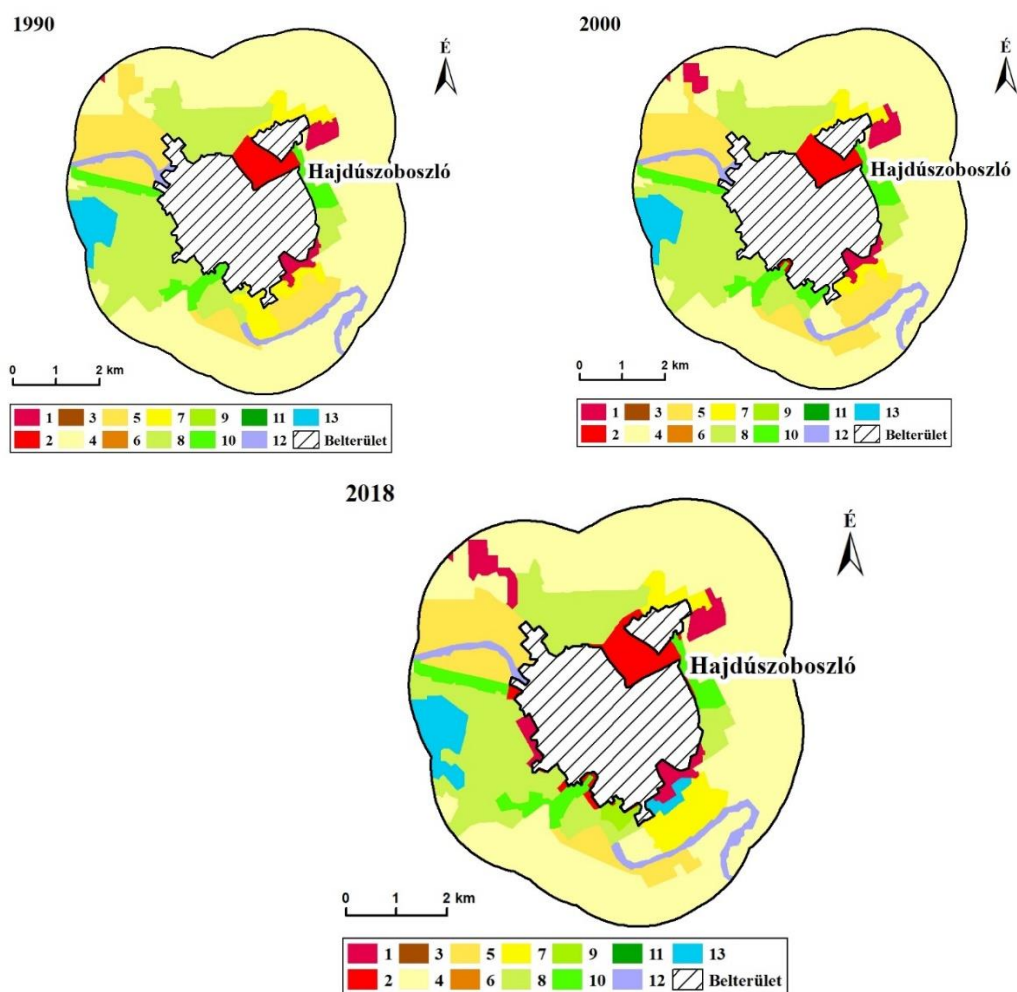
20.ábra: Hajdúszoboszló környékének Google Earth fotója

A funkcióváltás komoly mértékben rányomja bélyegét a településképre, feltűnő a fürdő környékén megépült 8-10 emeletes **óriásszállodák** sora, ill. a fizető vendéglátás kiszolgálására létrejött panziók, kertvárosi jellegű negyede. A város közvetlen környékének arculatát azonban ez a csaknem százéves folyamat alig érintette. A szántóföldi művelés ma is uralkodó a városperemhez illeszkedő É-i, K-i, D-i előtereken, Ny-felé pedig ma is füves térség található. A város meghatározó idegenforgalmi, rekreációs funkcióját támogatja a kedvelt sportrepülőtér is (23. fénykép).

23. fénykép: Sportrepülőtér a város É-i szélén, háttérben a nagyméretű szállodákkal

A városkörnyéki 2 km széles övezet földhasználatának változását illusztráló ábrarozatból, ill. a táblázatból (21. ábra, ill. 6. táblázat) megállapítható, hogy a beépítések aránya ez elmúlt 3 évtized alatt erőteljesen megnőtt, mind a sűrű, mind a laza beépítés által érintett terület nagysága jóval magasabb, mint a bemutatott többi városé (az alvótelepülés Hajdúsámson kivételével). Az ábrarozaton jól látszik, hogy korábban a beépítések elsősorban az ÉK-i – fürdőtelepi – részét érintették, az utóbbi 10 évben viszont a település területi gyarapodása áttért a város DK-i és Ny-i részére is.

21. ábra: Hajdúszoboszló városkörnyéki övezetének területhasználati változása 1990 és 2018 között

Jelmagyarázat: 1: sűrűn beépített terület és mesterséges felszín; 2: lazán beépített felszín; 3: bánya és lerakóhely; 4: szántó; 5: kert; 6: szőlő; 7: vegyes mezőgazdasági terület; 8: gyepek; 9: cserjések, sarjerdők; 10: lomblevelű erdők; 11: tűlevelű erdők; 12: mocsár; 13: nyílt vízfelszín

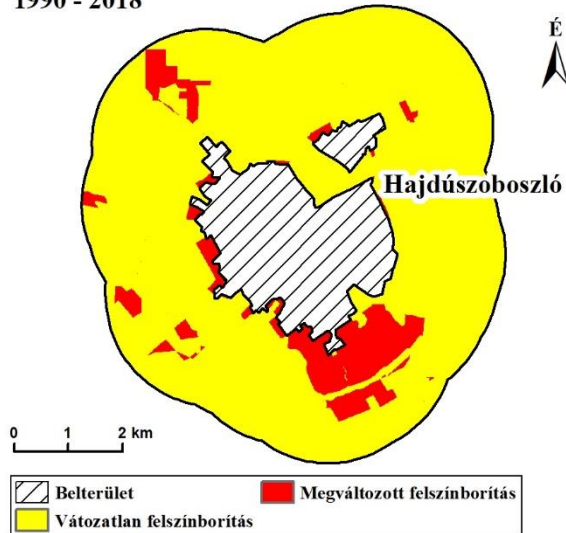
A kiemelkedően termékeny csernozjom talajú részeken a szántóföldek aránya lényegében változatlan, itt egyáltalán nem figyelhető meg az ágazat országos szinten jellemző visszaszorulása. Nincs említésre méltó változás a gyepek ill. az erdők területi arányában sem. A gyepek térszínek Ny-i dominanciája nem változott, de maradtak kisebb füves területfoltok a város K-i és D-i határában is. Az erdők arányának időleges gyarapodását a város D-i peremén lévő erdő feltűnése okozta, de az 2018-as felvételen itt ismét gyepek szerepel. Az adatok tekintetében a legjelentősebb változást a **kertek arányának csökkenése** mutatja, de ez is csak az utóbbi évtized tendenciája. Viszonylag jelentős volt a nyílt vízfelületek arányának növekedése, miközben a vizenyős, mocsaras térszínnek minősített területek aránya alig csökkent.

6.táblázat: A Hajdúszoboszló környéki mintaterület földhasználatának változása 1990 és 2018 között

Hajdúszoboszló	1990 (%)	2000 (%)	2018 (%)
1: sűrű beépítés és lefedettség	1,7	2,5	3,7
2: laza beépítés	2,2	2,3	3,0
3: bánya	0	0	0
4: szántó	52,6	52,6	52,2
5: kert	11,1	11,6	8,8
6: szőlő	0	0	0
7: vegyes mg-i terület	4,1	2,3	4,1
8: gyepterület	19,6	19,4	18,2
9: cserjés	0	0	0
10: lomblevelű erdő	3,6	4,0	3,5
12: mocsár	2,6	2,6	2,4
13: nyílt vízfelület	2,4	2,4	3,4

A Hajdúszoboszló városperemi övezet földhasználati **állandóságának** térképe (22. ábra) azt bizonyítja, hogy a művelési ágváltás főleg a város DDK-i előterében következett be, ahol a köselyparti kertek helyén ma már a vegyes földhasználat dominál. ÉÉNy-felé, a Nagyhegyes-Balmazújváros felé vezető út mentén a korábbi szántóföldeken új beépítés látható (24. fénykép). A városkörnyéki térség erre vonatkozó adata 8,82%, tehát a közel három évtized alatt a földhasználat váltás kevesebb mint 10%-nyi területet érintett.

1990 - 2018

22.ábra: Hajdúszoboszló városperemi térségében 1990 és 2018 között megváltozott földhasználatú helyek térképe

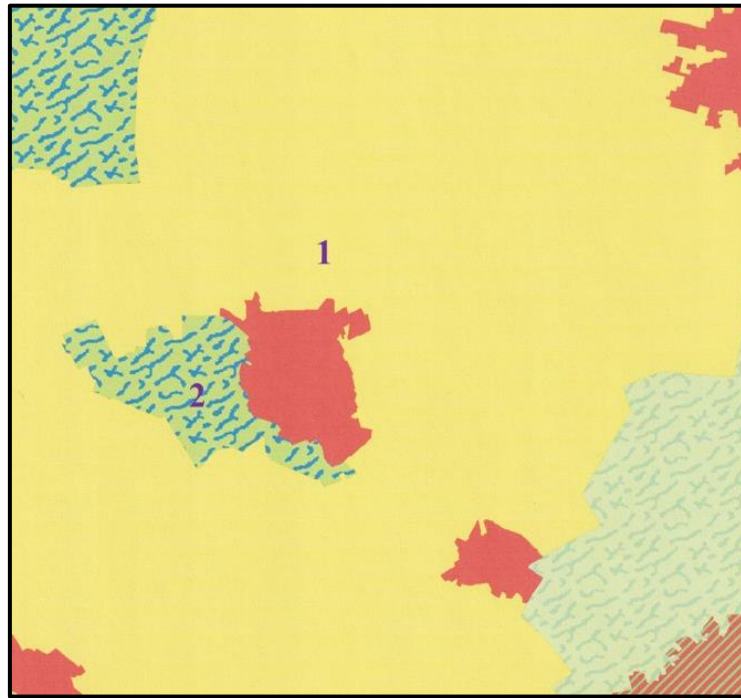

24. fénykép: Ipartelepi beépítés a város ÉNy-i részén, a Nagyhegyes felé vezető út mentén

Hajdúszoboszló városi peremövezetében az országos tájkarakter értékelés szerint két típus található (23. ábra).

- É-, K- és DK-felé **szántóművelésű homogén** síkvidéki tájtípus (25. fénykép)

- NY- és DNy-felé pedig **gyepes mozaikos tavakkal** tarkított tájtípus jellemző (26. fénykép).

23. ábra: Hajdúszoboszló környékének tájkarakter térképe (kivágat az országos térképből). 1: szántóművelésű homogén síkság, 2: gyepes, vízállásos foltokkal mozaikos karakterű táj

25. fénykép: Szántóművelésű homogén síksági tájkarakter típus a város ÉK-i részén

26. fénykép: Gyepes, belvizes foltokkal mozaikos tájkarakter típus a város DNy-i előterében

A város települési környezetvédelmi programja (Hajdúszoboszló 2015-2020) szerint az Országos Ökológiai Hálózat, és a Natura 2000 területek a szikes gyepek és a löszpusztai élőhely megőrzését szolgálják. A védett gyepterületek bővítéséről nincs szó, de pufferövezet létesítésével, az intenzív szabadidős tevékenységek – pl. gokart pálya, paintball terep – tiltásával, valamint a kaszálás helyett a legeltetés támogatásával, az özönfajok eltávolításával növelni kell az élőhelyek ökológiai minőségét. Külön intézkedéseket igényel a **Kösely medrének** és közvetlen partszélének gondozása, amelynek állapota a kertségi külterületek használatának visszaszorulásával egyébként is kritikus helyzetbe került (27. fénykép). Az idézett városi program kimondja, hogy biztosítani kell a repülőtér, ill. a Ny-i ipari park környékén lévő veszélyeztetett gyepek „meglévő nagyságú karakterüket megőrző”, a területen található természetes és egyéb élőhelyeket is magába foglaló *mozaikgyűttesek* fennmaradását. A repülőtérnél komoly ökológiai problémát okoz a strand használt termálvizének kivezetése.

A városi peremtérség vizuális megjelenéséhez érzelmileg kötődő lakosok számára legfontosabb a természetközeli gyepek, **vizenyős, mocsaras mélyedések** megmaradása lehet, de látványként az identitásban szerepet játszanak, a nagyparcellás szántóföldek is. A város jelentős gazdasági profilváltásába egyre csökkenő szerepet játszanak a kertek. A **kertségi**

negyedek termékeikkel nem tudnak bekapcsolódni az idegenforgalmi kereslet kielégítésébe, pedig ez biztosíthatná a Kösely mentén kialakult, de egyre zsugorodó kertségek jövőjét.

27. fénykép: A város Ny-i szélén, a Kösely-menti kisparcellás szántók és kertek területe egyre inkább állandó kertvárosi lakóhelyként szolgál

A tájkarakter értékek szempontjából fontos identitásőrző környezet a város Ny-i, ÉNy-i részén a Kösely folyócska egykor szerte kalandozó meanderei közelében lévő térség. Eredetileg kisparcellás szántók és gyümölcsöskertek uralta városperemi terület volt, de az egyre inkább állandó lakóhelyként kiépülő városrészben ritkulnak a szántók és már a kert is jobbra nyírt füves pihenőkert. Az eredeti mintázat fennmaradására kisebb foltokban is kevés esély van. A nedvesebb, természetközelibb állapotban lévő élőhelyek inkább átalakulnak horgásztavakká, rekreációs parkokká.

NÁDUDVAR

A város kiemelkedő mezőgazdasági és élelmiszeripari produkciója, az ebből származó magas iparüzési adó bevétele ellenére lassan csökkenő lakosságszámot mutat. Története hasonló számos környékbeli nagyobb településhez; első említése az ún. Váradi Regestrumban 1212-ben található, mezőváros a 14. században, elnéptelenedés a török időkben, később a mezőgazdaságon alapuló **lassú gyarapodás**. A 19. század végi gabonakonjunktúra nyújtotta fellendülési lehetőséget jelentősen lefékezte, hogy a helyi földbirtokosok ellenállása miatt a várost elkerülte a vasúti és a közúti fővonalak fejlesztése. Tipikusan talajhatáron fekvő település; É- és Ny-felé a hortobágyi pusztákkal, K- és D-felé a pedig hajdúháti csernozjomtalajú területtel érintkezik (24. ábra).

Nádudvar 1989-ben kapott ismét városi rangot, aminek elkérésében nagy szerepe volt a az mai NAGISZ, HAGE és KITE – részben még a szocialista időkben alapított **mezőgazdasági nagyüzemeknek**. A KITE intenzív kukorica és ipari növénytermelési rendszergazdaként indult cég ma már a vetőmag és vegyszer értékesítés mellett jelentős, országos lefedettségű mezőgazdasági géptérképező, szervizelő és gépkölcsönző hálózattal is rendelkezik.

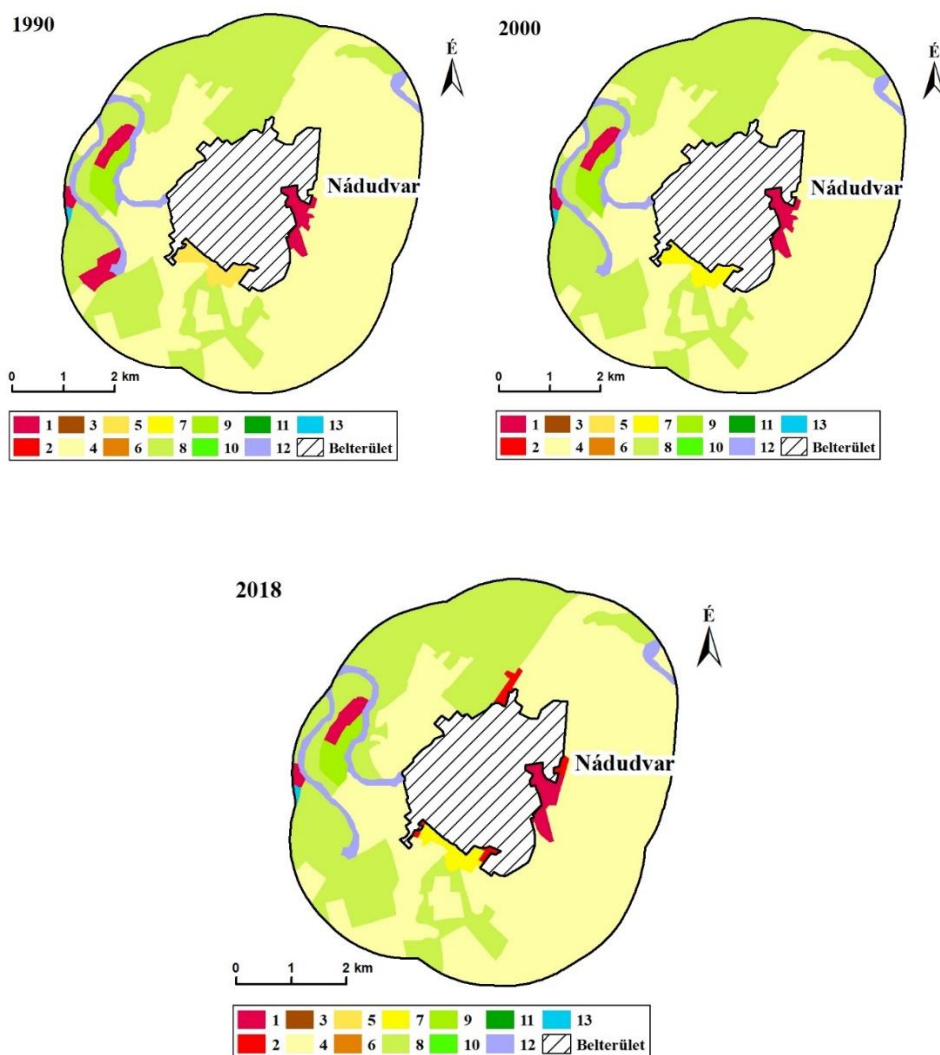
24. ábra: Nádudvar környékének Google Earth fotója

A város körüli térség földhasználata a művelési ágak többsége esetében feltűnően csekély területi változást mutat (7. táblázat). Csupán egy százalékot csökkent a szántók részesedése, hasonlóan alig változott, (enyhén növekedett) a gyepek kiterjedése. A szántóföldi művelés minimális mértékű csökkenése a várostól Ny-felé, a Kösely kanyarulatai mentén következett be (25. ábra). Valamelyest csökkent a külterületi sűrű beépítésű, lefedett felszínek aránya is (3-ról 2,1%-ra), ami a külterületi majorságok, állattartó telepek zsugorodását jelenti.

7.táblázat: A Nádudvar környéki mintaterület földhasználatának változása 1990 és 2018 között

Nádudvar	1990 (%)	2000 (%)	2018 (%)
1: sűrű beépítés és lefedettség	3,0	2,1	2,1
2: laza beépítés	0,0	0,0	0,8
3: bányá	0	0	0
4: szántó	61,3	61,3	60,2
5: kert	1,4	0,0	0,0
6: szőlő	0	0	0
7: vegyes mg-i terület	0,0	1,4	1,1
8: gye	29,8	30,7	31,5
9: cserjés	1,4	1,4	1,3
10: lomblevelű erdő	0	0	0
12: mocsár	2,9	2,9	2,9
13: nyílt vízfelület	0,1	0,1	0,1

Gyakorlatilag évtizedek óta változatlan a vizes ill. mocsaras felszínek aránya, az erdők által borított terület pedig nem éri el a tized százalékot sem. Az 1990 óta történt változás így lényegében kimerül **a kertek eltűnésében**, ill. helyettük megnőtt az ún. vegyes mezőgazdasági felszínként értelmezett kategória aránya, de valójában egyik használati típus sem volt, ill. lett jelentős.

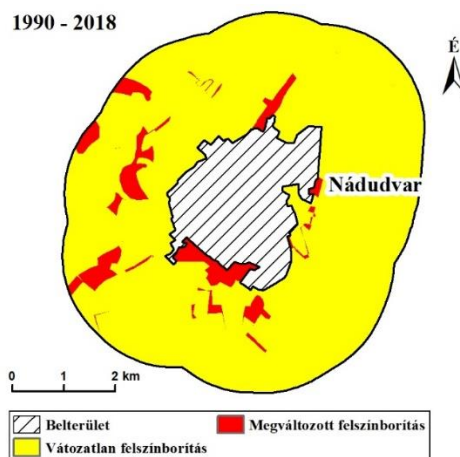

25. ábra: Nádudvar városkörnyéki övezetének területhasználati változása 1990 és 2018 között

Jelmagyarázat: 1: sűrűn beépített terület és mesterséges felszín; 2: lazán beépített felszín; 3: bánya és lerakóhely; 4: szántó; 5: kert; 6: szőlő; 7: vegyes mezőgazdasági terület; 8: gyepek; 9: cserjés, sarjerdő; 10: lomblevelű erdő; 11: tűlevelű erdő; 12: mocsár; 13: nyílt vízfelszín

A változásoknak kb. fele közvetlenül a város szélén jelentkezett, a beépítések zömmel a K-i oldalon tűntek fel. Ez a helyszín az említett nagy mezőgazdasági cégek jellemző telephelye. Szintén a belterület szélén, a város D-i részéről tűntek el a kertek és DNy-felé csökkent egy mezőgazdasági telep használati intenzitása, sűrű beépítés helyett az ürfelvetel 2018-ban már gyepes parlagokat mutatott.

A földhasználati állandóságot mutató ábra **nagyfokú állandóságot** bizonyít, a közvetlen településperemtől eltekintve kizárólag Ny-felé eső – Kösely menti – részeken volt némi váltás a használati módok között (26. ábra). Ez azonban a megvizsgált városperemi övezet felszínének alig 7,08%-a.

26. ábra: Nádudvar városperemi térségében 1990 és 2018 között megváltozott földhasználatú helyek térképe

Az országos tájkarakter tipizálás szerint ez a város is két elterjedt alföldi típus határán fekszik (27. ábra);

- K-felől **szántóművelésű homogén** síkvidéki tájtípus határolja (28. fénykép),
- NY-, DNy-felé pedig **gyepes mozaikos tavakkal** tarkított tájtípus jellemző.

27. ábra: Nádudvar környékének tájkarakter térképe (kivágat az országos térképből). 1: szántóművelésű homogén síkság, 2: tavakkal, vízállásos foltokkal mozaikos füves térség

A többi hajdúsági városhoz hasonlóan itt is a nagyméretű szántóföldek uralkodnak, kisparcellás mintázatot az ürfelvéten ÉK-en ill. Ny-on egy kisebb szektorban lehet felfedezni.

28. fénykép: Nagyparcellás homogén szántóföldi táj a város DK-i előterében

A **kisparcellás szántóföldi mintázat**, a mozaikos tájszerkezet miatt ökológia szempontból értékesebb, a biodiverzitás megőrzését jobban támogató földhasználati struktúra (29. fénykép). Ugyanakkor tény, hogy szántóföldi használatuk, gabonafélék, szemestermények, ipari növények termelésére ez a parcellaméret kevésbé gazdaságos. Az ökológiai és az ökonómiai érdekek összeegyeztetése csak nagyobb piaci értéket képviselő, különleges növények előállítás esetén lehet sikeres.

Ezekben a kisparcellás, mozaikosabb használati struktúrát mutató körzetekben kellene ösztönözni a földutak, parcellák menti fasorok telepítését, amelyeknek ebben a fában igen szegény tájban komoly esztétikai hatása lenne. Éghajlatunk melegebbé és szárazabbá válása egyébként valószínűleg ki fogja kényszeríteni az ilyen szél- és napsütésárnyékoló hatású fasorok, erdősávok ültetését.

29. fénykép: Kisparcellás szántóföldi táj Nádudvar Ny-i előterében

Az ökológiaileg értékesebb, természetközeli karaktertípust képviselő **gyepes, mocsaras** foltokkal tarkított térségekből ÉNy-ra és DNy-ra látunk tájképi jelleget meghatározó nagyságú részeket (30. fénykép). A helybéliek számára ennek lehet jelentős önazonosságot erősítő hatása, ezek megtartása javasolható. A Hortobágyi Nemzeti Parkhoz tartozó É-i gyepterület látogathatósága korlátozott, elvileg zárt területek, emiatt ezek nem alkalmasak az identitás kialakulásához. Szükség van szabadon „megtapasztalható”, több évszakban, változatos időjárási viszonyok között is bejárható, „felfedezhető” részletekre ahhoz, hogy kialakuljon a táj és a lakója közti sajátos érzelmi kapcsolat.

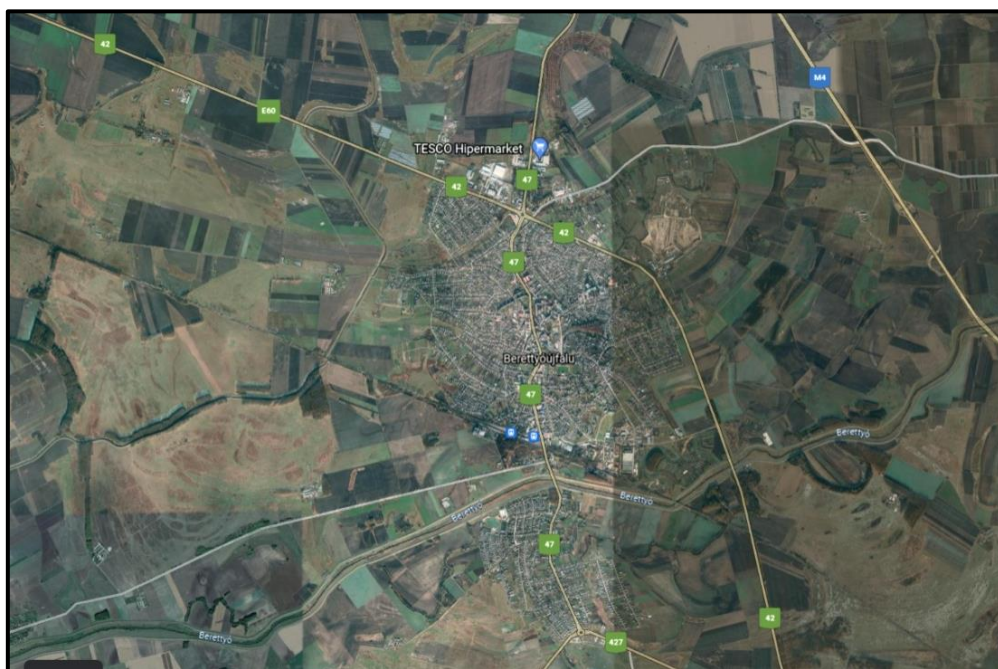
30. fénykép: Gyepes, belvizes foltokkal tarkított tájkarakter típus Nádudvar Ny-i peremén, a Mihályhalom felé vezető út mellett

A város térségi jelentőségű tájképvédelmi övezetét a településtől É-ra lévő gyepes hortobágyi pusztai területén jelölték ki, komplex tájrehabilitációra pedig a közigazgatási terület ÉÉK-i részén, a jelen vizsgálódási övezeten kívül van egy körülhatárolt térség (Nádudvar 2015).

Az anyagi források tekintetében a mozaikos ökológiai szerkezetet célzó zöldítési projektek, ill. a 2022-2027-es új uniós mezőgazdasági agrárpolitikai ciklus nyomán létrejövő támogatások jöhetnek számításba.

BERETTYÓÚJFALU

A település a szomszédos Berettyószentmártonhoz és a mai város DK-i szélén volt ősfalu Herpályhoz képest volt új falu a 14. század végén. A hely fontosságát a Berettyón lévő **átkelőhely, vámszedőhely** adta meg és az itt áthaladó Püspökladány-Nagyvárad közti vasúti fővonal révén a folyó szabályozása után is megőrizte közlekedésföldrajzi jelentőségét (28. ábra, 31. fénykép). A település a török idő utolsó évtizedeiben sodródott a megszűnés peremére, elvesztette a hajdútelepülési kiváltságait is. Az említett előnyös közlekedési szerepe miatt élvezett 19-20. századi gazdasági-társadalmi gyarapodást súlyosan visszavetette, hogy a trianoni határmegvonással az ország **perifériájára** került. Ezt ugyan 1920-40, ill. 1945-50 között némileg ellensúlyozta, hogy a megmaradt „csonkabihar” megyeszékhelye lett, de ezt követően nagyközséggé visszaminősítve igen szerény fejlődést mutatott. Berettyószentmártont 1970-ben csatolták hozzá, a városi rangot pedig 1978-ban kapta meg, Lakosságszáma 1990 óta nagyjából 2000 fővel, mintegy 15%-al csökkent, s nem látszik, hogy a tendencia megfordulna.

28.ábra: Berettyóújfalu környékének Google Earth fotója

31. fénykép: A Berettyó hídja és a gátak közé szorított medre, szűk ártere

A város településszerkezeti sajátossága, hogy a Berettyótól D-re is van egy alközpont, az egykori Berettyószentmárton. Áttételesen a város csökkenő lakosságszámának is van szerepe abban, hogy a külterületen az elmúlt 28 év alatt alig jelent meg a CORINE interpretáció szerint sűrűn beépített, lefedett terület. Minimális nagyságú új beépítés csak D-en, a 42-es főút mentén bukkan fel.

A 2 km széles városperemi övezetben az uralkodó szántóföldi földhasználat aránya lényegében nem változott, kisebb ingadozással a gyepek területi részesedése is állandónak mondható (8. táblázat). Ahhoz képest, hogy a várost egy viszonylag jelentős folyó szeli át, az ártéri lombos erdők aránya elenyésző, bár nem annyira fátlan a környezet, mint azt Hajdúnánás vagy Nádudvar esetében láttuk (32. fénykép).

Alig módosult a víz-, ill. vizenyős felszínek részesedése és ritka kivételként itt a más városoknál leginkább eltűnedező kertek kiterjedése sem esett vissza.

32. fénykép: Ártéri füzes, ill. telepített erdőfolt a Berettyó mentén

A kerként regisztrált felszínborítottság 4,4%-a nem igazán magas arány, de ennek a művelési ágnak a területi zsugorodása itt volt a legkisebb a megvizsgált 7 város között. A **kertségek** Berettyóújfalu esetében továbbra is fontos vizuális, tájszerkezeti és gazdasági szereppel bírnak a városperemi földhasználatban (33. fénykép).

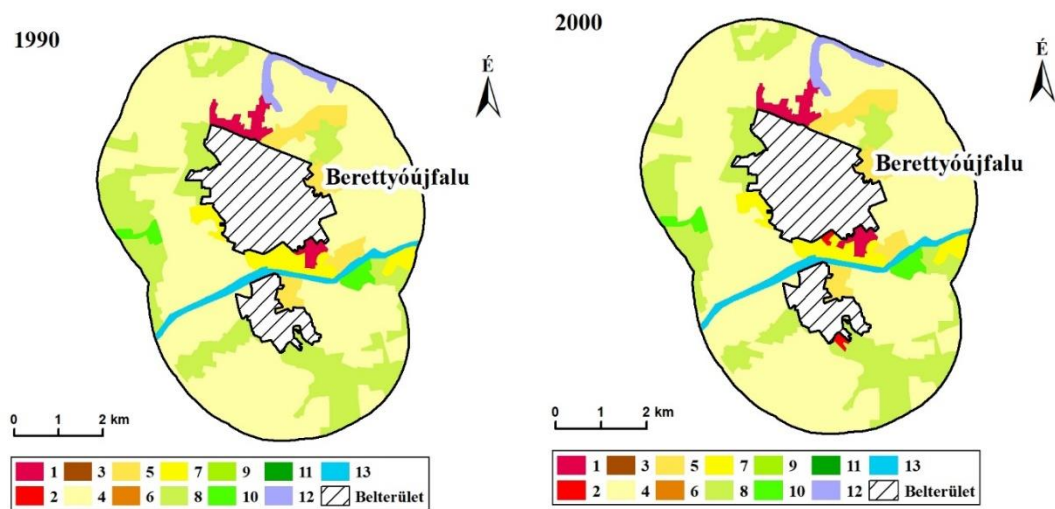
8.táblázat: A Berettyóújfalu környéki mintaterület földhasználatának változása 1990 és 2018 között

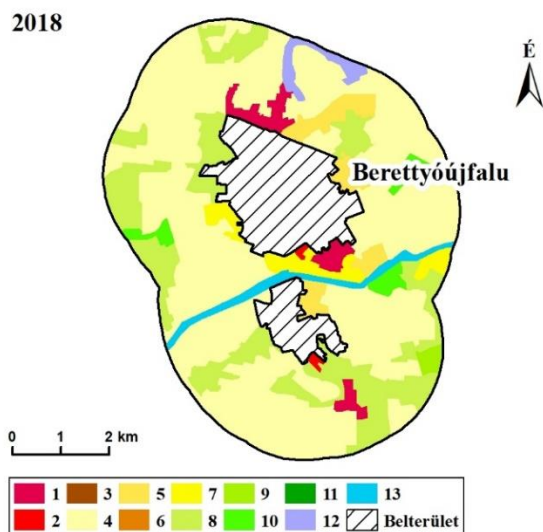
Berettyóújfalu	1990 (%)	2000 (%)	2018 (%)
1: sűrű beépítés és lefedettség	2,0	2,1	2,9
2: laza beépítés	0,0	0,3	0,3
3: bányá	0	0	0
4: szántó	64,8	66,7	63,7
5: kert	4,6	4,4	4,4
6: szőlő	0	0	0
7: vegyes mg-i terület	3,4	3,3	3,1
8: gye	20,3	18,5	19,3
9: cserjés	0	0	0
10: lomblevelű erdő	1,3	1,3	2,0
12: mocsár	1,2	1,2	1,4
13: nyílt vízfelület	2,3	2,3	2,3

33. fénykép: Kertségek Berettyóújfalu ÉKL-i részén, a Szentpéterszeg felé vezető közút mentén

A földhasználati térképsorozatot (29. ábra) elemezve megállapítható, hogy a város Ny-i előterében az 1990-es kiinduló állapothoz képest 2000-re leginkább a korábbi gyepeket foglalták el a szántók, igaz, hogy 2018-ra ezeket részben újra felhagyták. 2000 és 2018 között DK-en egy nagyobb szántóföldi területet beerdősítettek.

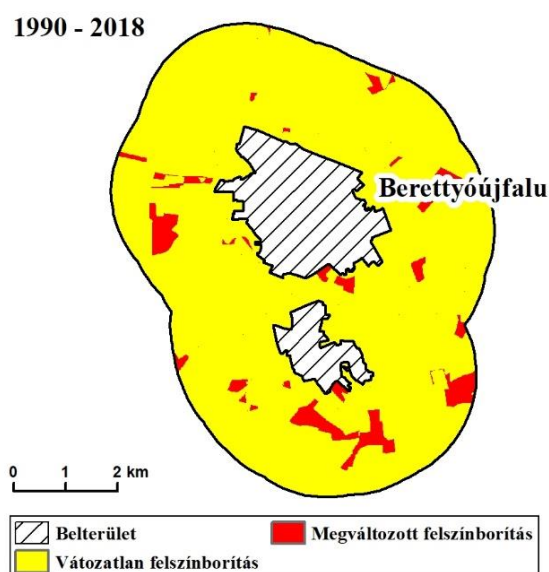

29.ábra: Berettyóújfalu városkörnyéki övezetének területhasználatai változása 1990 és 2018 között

Jelmagyarázat: 1: sűrűn beépített terület és mesterséges felszín; 2: lazán beépített felszín; 3: bányás és lerakóhely; 4: szántó; 5: kert; 6: szőlő; 7: vegyes mezőgazdasági terület; 8: gye; 9: cserjés, sarjerdő; 10: lomblevelű erdő; 11: tűlevelű erdő; 12: mocsár; 13: nyílt vízfelszín

A három évtized alatt bekövetkezett földhasználati változás aránya összességében elhanyagolható, az 5,25%-ot alig meghaladó nagyságú területen lezajlott **átrendeződés a legkisebb** a vizsgált hét város között (30. ábra). A földhasználati stabilitás tehát igen nagyfokú. Helyileg a földhasználati váltások inkább a városkörnyék Ny-i és D-i peremét érintették.

30.ábra: Berettyóújfalu városperemi térségében 1990 és 2018 között megváltozott földhasználatú helyek térképe

Az országos tájkarakter tipizálás alapján Berettyóújfalu folyómenti elhelyezkedésével más kategóriába esik, mint a megye többi megvizsgált városa. Itt a **folyópartiság**, ha nem is uralkodó, de fontos karakteradó szerepet játszik, kapcsolódik a település vizuális képéhez, bár a magas gátak miatt a folyó látványa a lakóterületekről nem érvényesül (34. fénykép).

34. fénykép: A városnak csak külterületi pereme érintkezik a Berettyóparttal, nem tipikus „folyó felé forduló” településszerkezetű város

Az országos tájkarakter típusok közül a városperemi övezetben 4 típus található meg (31. ábra). Területi arányuk sorrendjében:

- ÉK-felől szántó, gyepek és vízmozaikos (35. fénykép),
- DNy és Ny-felé gyepek-szántó mozaikos (36. fénykép),
- DK-felől gyepek mozaikos (37. fénykép),
- ÉNy-felé pedig szántóművelésű homogén síksági tájjal érintkezik.

31. ábra: Berettyóújfalu környékének tájkarakter térképe (kivágat az országos térképből). 1: szántó, gyep és vízmozaikos térség, 2: gyep és szántó mozaikos karakter, 3: gyepes mozaikos jellegű táj, 4: szántóművelésű homogén síkság

Pusztán ebből a felsorolásból is jól látszik, hogy ennek a városnak a környéke jóval **változatosabb** karakterű, mint a többi megvizsgált városé, ahol általában csak két típussal találkoztunk. Ráadásul az itt megtalálható négy típus közül csak egyet definiáltak homogén karakterüként, a többi három eleve több földhasználati mód mozaikjából áll. A négy karaktertípus közül a leghosszabb városperemi kontaktzónát a szántó-gyep-vízmozaikos típus képviseli (35. fénykép), második legjellemzőbb típus pedig a DNy-felé található gyep-szántó mozaik (36. fénykép).

35. fénykép: Szántók, gyepek és vízállásos foltok alkotta mozaikos karaktertípus Berettyóújfalu ÉK-i övezetében

36. fénykép: Gyepek és szántók alkotta mozaikos szerkezetű karaktertípus Berettyóújfalu Ny-i előterében, a Bakonszeg felé vezető út mentén

A fentiekhez képest kissé alárendeltebb szerepet játszik a városperemi tájkarakteregyüttesben a gyepes mozaikos (37. fénykép), valamint a szántódomináns típus.

37. fénykép: Gyepmozaikos karaktertípus a várostól D-re, a Bihari-legelő Tájvédelmi Körzet szélén

Említettük, hogy a nagyobb térségeket jelentő típusok mellett vizuálisan, de még inkább érzelmileg fontos szerepet játszanak a **kerthasználati városperemi** részek (38. fénykép).

38. fénykép: Kertek a város ÉK-i peremén

Az érzelmi kötődésben a város környéki tájhoz kiemelkedő szerepe lehet az egykori folyómenti mocsárvilág maradványait képviselő vizes réteknek, **fűzligetes foltoknak** (39. fénykép).

39. fénykép: Fűzligetes nedves rétek, mocsarak a Berettyóújfalu K-i városperemén

A város lakosságnak táji **identitása** elsősorban a Berettyó folyóhoz ill. a ligetes vizenyős rétekhez kötődhet (40. fénykép). Ez a természetközeli, vagy félig természetes környezet természetvédelmi szempontból is értékes, de szigorú védettséget nem élvez, így szabadon látogatható, a táji élmény rendszeresen, minden év-, és napszakban átélhető. A város külterületi tájfejlesztő programjainak jó része a Berettyó folyóhoz, ill. gáthoz (kerékpáros turizmus) kapcsolódik (Berettyóújfalu 2015).

Az érzelmi kötődés erős lehet még a kertségekhez is, indokolt ezek fennmaradásának támogatása.

40.fénykép: A Berettyó folyó „Újfalu” és „Szentandrás” között húzódó zöld folyosója, népszerű városperemi kirándulóhely

ÖSSZEGZÉS

A felgyorsult tempójú, technicizálódó, uniformizálódó, természeti környezettől eltávolodó életkörülmények hatására a fejlett országok lakóiban egyre erősebben feltámad az igény az **érzelmi stabilitást** biztosító környezet iránt. A folyamatos változás, a művi elemek eluralkodása, elidegenedés a „félközeli” lakóhelyi térségtől, attól a tájtól, ami a napi közlekedés során, a hétfégi időtöltés idején vagy a pihenésre szánt időszakban körülvesz, veszélyes lelki folyamatokat indít meg. Az életvezetési kihívások okozta gyakori stresszhelyzetek közepette igen jó hatása van azoknak az állandóságot, **biztonságot** sugárzó hatásnak, amit egy viszonylag változatlan táji környezet tud nyújtani. A mindennapos vizuális kapcsolódás jellege a fizikai környezethez növeli vagy csökkenti az otthonosság érzetet, az identitásban, a biztonságérzetben megnyilvánuló hatásokat.

Európában az utóbbi 20-30 évben látványosan megerősödött a **környezetpszichológiának** nevezett szakterület tudományos kutatása. A geográfia régóta foglalkozik a tájak arculatának vizsgálatával, de a földrajzi tájak tipizálása figyelembe vesz számos olyan tájalkotó tényezőt is, amelynek inkább a táj működésében és nem látvány alakulásában játszik fontos szerepet. Például a geológiai alapoknak, a talajtípusoknak, a felszín alatti vizeknek csak áttételesen van hatása a táj arculatára, a domborzat, a növényzet, a beépítettség, a felszíni vizek ellenben igen erősen befolyásolják a tájak vizuális megjelenését.

Ennek a különbségnek a hatására a századforduló óta gyors fejlődésnek indult egy új szakterület, amely a tájak **karakterét**, hangsúlyozottan a környezet vizuális megjelenését, az ahhoz történő érzelmi és percepcionális kapcsolódást helyezi a kutatás középpontjába. A földrajzi tájak karaktere tehát egyre több embert közelről érintő kérdés, mert mindenkire hatással van annak a fizikai környezetnek az állapota, megjelenése, pszichológiai üzenete, amellyel nap mint nap találkozunk. Tény, hogy az emberek nagy többsége fogékony a változásra, sokan kedvelik a folyamatosan **átalakuló környezetet**; új épületek, megújuló parkok, rendezett erdőfoltok, szabályozott vízfelületek megjelenését, ugyanakkor mindenkiben szunnyadnak olyan táji részletek, olyan vizuális emlékképek, amelyek eltűnését érzelmi veszteséggént élheti meg. Ha egyik napról a másikra nem láthatja többé a gyermekkori környezetéhez tartozó házsort, egy szép fasort, egy kanyargó patakot, az csökkenti az otthonosság érzetet, végül is az idegrendszer pihenésének lehetőségét.

Ez a bonyolult viszony az egyéni életminőség és a táji környezet között felértékelte a tájkarakter kutatások jelentőségét, nő ennek a szakterületnek a **társadalmi elfogadottsága**. A **tájvédelem** szakértői körökben évtizedek óta szorgalmazott tudományos és gyakorlati célkitűzés, ennek azonban a társadalom széles körei kevésbé nyerhetők meg amíg azt a táj megfelelő működésére vonatkozó tudományos indokokkal támasztjuk alá. Egész más a helyzet, ha a tájak vizuális megjelenését emeljük az érvelés középpontjába, ha a kellemes, harmónikus, gondozott, egészséges fizikai környezet felől igyekszünk hatni az átlagemberek érzelmi kötődésére, vizuális élményt kedvelő hajlamára.

Magyarország azzal, hogy 2007-ben elfogadta az **Európai Táj Egyezményt**, 2017-ben elkészítette a **Nemzeti Táj Stratégiát**, csatlakozott a tájkaraktert is magába foglaló új szemléletmódhoz. 2016 és 2021 között egy uniós **KEHOP projekt** keretében lezajlott az első részletes tájkarakter felmérés is. Az országos szintű kutatás helyi szintre csak négy mintaterületen jutott el a kistáji részletességig, de kidolgozásra kerültek azok a módszertani keretek, amelyek a lokális felmérésekhez szükségesek. Fontos célkitűzése volt ennek a programnak, hogy feltárja az értékesnek ítélt tájkarakter típusok megőrzését lehetővé tevő támogatási lehetőségeket, valamint megteremtse azokat a jogi eszközöket, amely biztosítja az adott karakter hatékony védelmét.

A fenti szakmai előzmények tevékeny résztvevőjeként, az ott szerzett tapasztalatok birtokában vállalkoztunk arra, néhány kiválasztott Hajdú-Bihar megyei város esetében felmérjük a városkörnyék tájkarakterét, minősítsük a karakteradó környezet állapotát, megőrzésének, fejlesztésének lehetőségeit. Időhiány miatt a jelen felmérés során nem volt mód a helybéliek véleményének kikérdezésére, az egyes tájrészletekkel kapcsolatos érzelmi motivációk pontosítására, visszaigazolására. Egy-egy adott tájrészlethez fűződő érzelmi viszonyulást, az önazonosságban betöltött szerepet csak a szakirodalmi analógiák alapján tudtunk valószínűsíteni (Konkoly-Gyuró É. 2021).

A megvizsgált 7 Hajdú-Bihar megyei város településperemi külterületének jellege az elmúlt három évtized alatt összességében sokat változott, de az átlag félrevezető, mert valójában csak Hajdúsámson és Vámospércs esetében volt igen nagyarányú földhasználati átrendeződés. A többi öt város külterületének földhasználatát inkább a **stabilitás** jellemzi. A változásban érintett 5-8%-os területi arány elmarad az országos 10-11%-os szinttől, bár az összehasonlításra ez a két adat nem tökéletesen alkalmas, mert országos adat nem csak a városszéli területeken, hanem az egész országfelszínen végbement változás nagyságát jelzi (Magyarország Nemzeti Atlasza 2018). A Nemzeti Atlaszban szerint ma évente Magyarországon 4000 -7000 hektár

külterületi beépítés történik. Saját adataink összesítése alapján a hét város 2 km-es övezetében 28 év alatt 1200 hektárt fedtek le, építettek be.

A földhasználati változások leginkább a **kisparcellás szántóföldeket** érintették hátrányosan és a kertségek is többnyire a visszaszorulóban lévő típust képviselik. Ilyen irányú átstrukturálódás mutatható ki Vámospércs, Hajdúsámson esetében, de Berettyóújfalun a kertségi részek viszonylagos stabilitására is van példa. Jellemző folyamat, hogy az új beépítések a gyepes térszíneket foglalják el, de a kisparcellás szántók egy részének gyepké alakulása ezt több helyen – pl. Hajdúnánáson – ellensúlyozza, s végül is nem csökken lényegesen a gyepes térszín aránya.

Hajdúnánás, Hajdúszoboszló és Nádudvar környékén a jóminőségű hajdúsági feketeföldön kifejezetten stabil a **nagyparcellás szántók** aránya, ezzel meghatározva az itt fekvő városok külterületének tájszerkezeti, vizuális arculatát.

A tájkarakter másik leggyakoribb típusa a nedves rétekekkel tagolt **gyepes mozaikja**, ez képez jelentős nagyságú külterületet Hajdúnánás, Hajdúszoboszló és Nádudvar, alárendeltebben Tiszacsege és Berettyóújfalu esetében. A füves területek aránya Hajdúsámsonban, Nádudvaron és Vámospércsen 2-3%-ot emelkedett, a többi város körül nagyjából ugyanilyen arányban csökkent.

A szóban forgó városok között vannak szélsőségesen **erdőhiányos** külterületű városok, pl. Hajdúnánás, Nádudvar és mérsékelt karakterképző hatása van Tiszacsege és Berettyóújfalu esetében is. Jelentős erdőgyarapodás, ill. az erdődomináns karakter erősödése figyelhető meg Vámospércs és valamennyire Hajdúsámson esetében. A tájhoz kötődés és a kedvező esztétikai hatás mellett egyre jelentősebb a fasorok, erdősávok, kisebb erdőfoltok éghajlatmódosító hatása, ezek telepítése támogatandó.

Általános érvényű következtetés, hogy ezen a vidéken a tájhoz kötődés kulcseleme a **gyepes térszín**, a nedves rétekekkel mozaikos típus. Ennek megtartása fontos identitáserősítő hatással van Tiszacsege, Nádudvar, Berettyóújfalu lakosai számára. A füves térségek hasznosításának természetes módja az állattartás növelése lenne, de a megvizsgált városok környékén erre kevés biztató példa van.

Az önazonosság másik fontos letéteményese a **kertségek** világa, ami sokkal inkább veszélyben lévő, eltűnőben lévő tájkarakter formáló használati típus. A kertségek megritkulása komoly identitásvesztést okoz Tiszacsege, Hajdúsámson, Vámospércs esetében.

Hajdúszoboszló peremi övezetében a kertek vegyes kisparcellás szántóföldi művelési szerkezetbe mennek át.

Összegzőként egy olyan **térképsorozat**ot készítettünk, amelyen kiemeltük a városperemi övezetek azon részeit, ahol megítélésünk szerint értékes tájkarakter típus található, aminek megőrzése, fejlesztése, esetenként rehabilitációja fontos szempont volna a külterületi tervezésnél.

32. ábra: **Tiszacsege** városperemi övezetének tájkarakter szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínei: 1: Tiszapart ártéri erdőmaradványokkal (2. fénykép), 2: ártéri gyümölcsös kertek és az Árkus-ér menti erdősáv (3. és 4. fénykép), 3: mozaikos füves puszta

33. ábra: **Hajdúnánás** városperemi övezetének tájkarakter szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínei: 1: kertségek, 2: mozaikos gyepes terület kisebb vízállásos foltokkal, mesterséges tavakkal (*11. fénykép*), 3: kertségek (*6. fénykép*)

34. ábra: **Hajdúsámson** városperemi övezetének tájkarakter szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínei: 1: homokbuckás erdő- és agrármozaikos nyírségi táj (*18. fénykép*), 2: kisparcellás mezőgazdasági és erdőmozaikos agrártáj (*17. fénykép*)

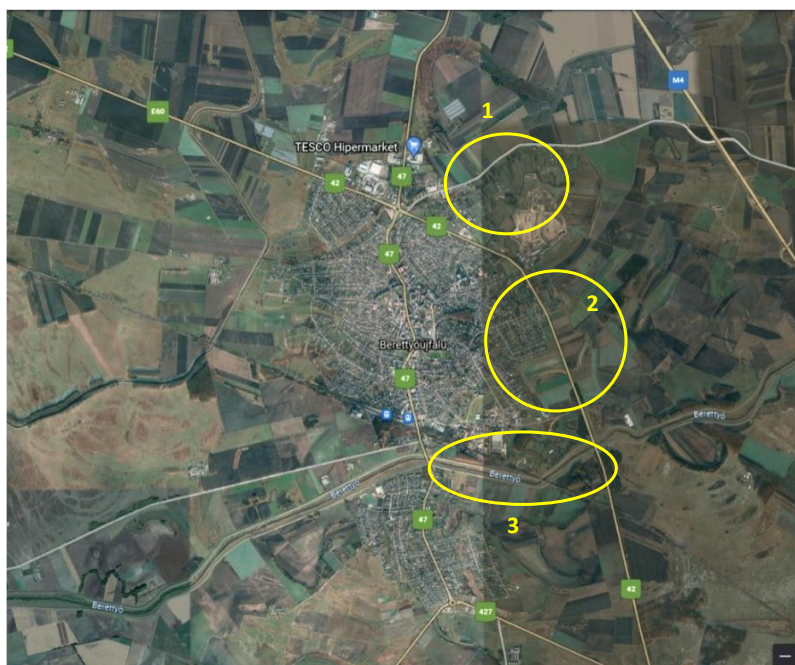
35. ábra: **Vámospercs** városperemi övezetének tájkarakter szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínei: 1: erdő és agrármozaikos, nedves rétekkal vegyes táj (19. és 20. fénykép), 2: fűzligetek kisparcellás szántók és gyümölcsösök (22. fénykép)

36. ábra: **Hajdúszoboszló** városperemi övezetének tájkarakter szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínei: 1: Kösely menti szántómozaikos, kiskertekkel tarkított tájrészlet (27. fénykép), 2: Kösely menti mozaikos, gyepes térség

37. ábra: **Nádudvar** városperemi övezetének tájkarakter szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínei: 1: mozaikos füves puszta (30. fénykép), 2: kisparcellás szántóföldi mezőgazdasági táj, vizenyős rétekekkel (29. fénykép), 3: tavakkal mozaikos gyepes térség

38. ábra: **Berettyóújfalu** városperemi övezetének tájkarakter szempontjából kiemelt jelentőségű helyszínei: 1: vízerek menti szántó-nedves rét mozaikos térség (35. fénykép), 2: kiskertek (38. fénykép), 3: Berettyó menti erdőfoltok, fűzligetek (40. fénykép)

Szakirodalmi hivatkozások

- Antrop, M., – van Eetvelde, V. 2018: Landscape Perspectives. The Holistic Nature of Landscape. Springer Netherlands
- Berettyóújfalu város Integrált Településfejlesztési Stratégiája 2015, ITS Konzorcium, 134 p.
- Csorba P. – Pádárné Török É. – Kincses K. 2017: Megjelent a Nemzeti Tájstratégia (2017-2026) kormányhatározat. Földrajzi Közlemények 141. 4. pp. 399-406.
- Csorba P. 2018: A tájkarakter meghatározás földrajzi elemei. Mit „akar” a táj In: Módosné Bugyi I. - Földi Zs. (szerk.) Tanulmánykötet Csima Péter 70' tiszteletére. pp. 23-28.
- Csorba P. (szerk.) 2018: Tájak. A Kárpát-Pannon térség természeti tájainak rendszertani felosztása 19. térkép. in. Kocsis K. (főszerk.) Magyarország Nemzeti atlasza. MTA. Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont. Földrajztudományi Intézet. Budapest.
- Couttryside Agency 1999: Countryside Character: The character of England's natural and man-made landscape. Volume 1-8. Cheltenham.
- Erikstad, L. – Uttakleiv, L.A. – Halvorsen, R. 2015: Characterisation and mapping of landscape types, a case study from Norway. Belgeo, 3.
- Európa Tanács 2000: Az Európa Tanács Táj Egyezménye (European Landscape Convention) Firenze
- Fairclough, G. J. – Sarlöv Herlin, I. – Swanwick, C. 2018: Routledge Handbook of Landscape Character Assessment. Current Approaches to Characterisation and Assessment. Routledge. New York.
- Forman, R.T.T. 1995: Land Mosaics: The Ecology of Landscapes and Regions. Cambridge University Press. Cambridge, UK. 632 p.
- Hajdúnánás város integrált településfejlesztési stratégiája 2015, ITS konzorcium, 90 p.
- Hajdúsámson Helyi építési és szabályozási terve 2020. Civis Kft. Debrecen
- Hajdúszoboszló város települési környezetvédelmi programja 2015-2020. NNK Környezetgazdálkodási Kft, Debrecen, 177 p.
- Konkoly-Gyuró É. 2013: Tájökológiai és tervezési Glosszárium. Tájműhely. Budapest. ISBN 978-963-334-105-6 p.40. <http://mek.oszk.hu/11500/11584/11584.pdf>
- Konkoly-Gyuró É. (szerk.) 2021: Tájkarakter Határozó. Kutatási jelentés. A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU biológiai sokféleség stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok (KEHOP-4.3.0-VEKOP-15-2016-00001) Tájkarakter fejlesztési eleme. Agrárminisztérium. Budapest.
- Konkoly-Gyuró É. – Csősz M. (szerk.) 2021: Tájkarakter Tudástár. Kutatási jelentés. A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU biológiai sokféleség stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok (KEHOP-4.3.0-VEKOP-15-2016-00001) Tájkarakter fejlesztési eleme. Agrárminisztérium. Budapest.
- Konkoly-Gyuró É. – Vaszócsik V. – Csorba P. – Schneller K. – Jombach S. – Boromissza Zs. – Erdei T. – Balázs P. – Kiss D. – Teleki M. – Csősz M. 2021: Tájkarakter kutatások Magyarországon. Földrajzi Közlemények (megjelenés alatt)
- Magyarország Nemzeti Atlasza 2018: Természeti környezet, Kocsis K. főszerk., Budapest
- Magyar Szabvány: 20372, 2004: Természetvédelem. A tájak esztétikai minősítése. 18 p.
- Natural England 2014: National Character Area Profiles. <https://www.gov.uk/government/publications/national-character-area-profiles-data-for-local-decision-making>
- Nádudvar város településrendezési terve, külterületi szabályozási terv. La-Urbe Kft. Miskolc 2015
- Raymond, R., – Luginbühl, Y., – Seguin, J.-F., – Cedelle, Q., –Grare, H. 2015: Landscape Atlases. Landscape identification, characterisation and assessment method, p. 111
- Swanwick, C. and Land Use Consultants 2002: Landscape Character Assessment - Guidance for England and Scotland, Cheltenham: Countryside Agency and Battleby: Scottish Natural Heritage. 84 p

- Tiszacsege integrált városfejlesztési koncepciója 2012-2020. Városi Önkormányzat, 80 p.
- Tiszacsege város települési arculati kézikönyve 2017, 4K Stúdió Kft. Debrecen, 83 p.
- Tveit, M., – Ode, Å. – Fry, G. 2006: Key concepts in a framework for analysing visual landscape character. *Landscape Research*, 31, 3, pp. 229-255.
- Vámospércs város Szabályozási terve. Civisterv Debrecen, 2020
- Vámospércs város Helyi Építési szabályozása 2020
- van Eetvelde, V. – Antrop, M. 2009: Indicators for assessing changing landscape character of cultural landscapes in Flanders (Belgium). *Land Use Policy*, pp. 901-910.
- Wascher D. M. (ed.) 2005: European Landscape Character Areas - Typologies. Cartography and Indicators for the Assessment of the sustainable landscapes. (ELCAI) Environment and Sustainable Development Alterra Wageningen, 150 p.